

ПРИРАЧНИК

ЗА ПРИМЕНА НА ПРИСТАПОТ ЗАСНОВАН НА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА

Информации и упатства за интегрирање
на пристапот заснован на човековите права
во работата на граѓанските организации во РМ

ПРИРАЧНИК

ЗА ПРИМЕНА НА ПРИСТАПОТ ЗАСНОВАН НА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА

Информации и упатства за интегрирање на пристапот заснован
на човековите права во работата на граѓанските организации во РМ

Прирачник за примена на пристапот заснован на човековите права -

Информации и упатства за интегрирање на пристапот заснован на човековите права во работата на граѓанските организации во РМ

- Издавач:
  - **Институт за човекови права**
- Автори:
  - **Гоце Коцевски, Маја Атанасова**, Македонско здружение на млади правници - Глава 1 и 5
  - **Натали Петровска, Дарко Аврамовски**, Коалиција „Сите за правично судење“ – Глава 2
  - **Ена Бендевска**, Хелсиншки комитет за заштита на човековите права на РМ – Глава 3
  - **Маја Стојаноска**, Институт за човекови права – Глава 4
- Уредник:
  - **Мирослав Драганов**
- Лектура:
  - **Татјана Стојаноска**
- Ликовно-графичко обликување:
  - **Релатив**

Благодарност: Авторите се благодарни за советите и уредувањето од членовите на тимот на Civica Mobilitas, Симон Форестер и Петрус Теунис

- Овој документ е овозможен со поддршка од програмата Цивика мобилитас. Цивика мобилитас е проект на Швајцарската агенција за развој и соработка (SDC), кој го спроведуваат NIRAS од Данска, Македонскиот центар за меѓународна соработка (МЦМС) и Шведскиот институт за јавна администрација (SIPU). Содржината на оваа публикација е единствена одговорност на Институтот за човекови права, Македонското здружение на млади правници, Коалицијата Сите за правично судење и Хелсиншки комитет за човековите права на Република Македонија и на ниту еден начин не може да се смета дека ги одразува гледиштата на Цивика мобилитас, Швајцарската агенција за развој и соработка (SDC) или организациите што ја спроведуваат.

Содржина:

Извршно резиме	5
Воведни забелешки	8
Глава 1: Пристапот заснован на човековите права – Дефиниција и значење?.....	11
Дефинирање на пристапот заснован на човековите права.....	12
ПЗЧП наспроти останатите пристапи при развојни програми.....	13
Иматели на права и носители на должности.....	14
Корист од употребата на ПЗЧП.....	15
Глава 2: Основни принципи на пристапот заснован на човековите права.....	16
Универзалност и неутуѓивост.....	17
Неделивост.....	18
Учество.....	18
Еднаквост.....	18
Отчетност и одговорност.....	19
Глава 3: Основните слободи и права на човекот и граѓанинот признати со меѓународното право.....	20
Основни концепти на човековото достоинство.....	21
Опис на основните слободи и права признаени со меѓународно право.....	22
Меѓународни договори (документи) за човековите права.....	23
Обврски на државите.....	27
Надзор над исполнувањето на обврските на државите кои произлегуваат од меѓународните инструменти за заштита на човековите права.....	27
Глава 4: Ранливи и маргинализирани групи во Република Македонија.....	28
Лица кои живеат во крајна сиромаштија.....	29
Припадници на Ромската етничка заедница.....	30
Деца.....	30
Жени.....	31
Лица со попреченост.....	31
ЛГБТИ популација.....	32
Стари лица.....	33
Глава 5: Пристапот заснован на човековите права и проектниот циклус.....	34
Чекор 1: Анализа на состојба.....	37
Чекор 2: Планирање и дизајнирање на проектот.....	41
Чекор 3: Спроведување.....	42
Чекор 4: Мониторинг и евалуација.....	43
Листа за проверка - Дали одреден проект го применува пристапот заснован на човекови права?	44
Библиографија	46

Извршно резиме

Пристапот заснован на човековите права е релевантен за сите граѓански организации

Остварувањето на заштитата на човековото достоинство на сите човечки суштества е во сржта на концептот на човековите права, ставајќи го поединецот во центарот на вниманието. Разбирањето на принципите и постапките за човековите права им овозможува на луѓето да учествуваат во општествените одлуки кои влијаат на нивниот живот и да дејствуваат во насока на решавање на конфликти, подобрување на животните стандарди и овозможување средина за просперитет.

Заедниците, владите и меѓународната заедница треба да се соочат со предизвикот за борба против основните причини за кршењето на човековите права, што доведуваат до дискриминација, маргинализација, социјална исклученост и неправеден пристап и распределба на придобивките од јавните добра и услуги. Тука пристапот, заснован на човековите права, во развојот станува релевантен.

Пристапот заснован на човековите права (ПЗЧП) е методолошка рамка која има за цел да ги интегрира човековите права во секоја развојна програма и при обезбедување проекти и услуги. Како концепт, ПЗЧП обезбедува значајно и систематско вклучување и зајакнување на најранливите категории.

Поради постојаното растечко прифаќање и примена на овој принцип и докажаното зајакнување што го носи, важно е граѓанското општество, државните органи и бизнис-секторот да се запознаат со основите на примена на ПЗЧП. **Систематската интеграција на овој пристап во секојдневната работа на организациите на граѓанското општество ќе го подобри почитувањето и заштитата на човековите права во земјава.**

ПЗЧП им користи на сите граѓани, но особено на оние кои се маргинализирани и исклучени во општеството, бидејќи нивните човекови права најчесто се негираат или остануваат неисполнети - без разлика дали се во социјалната, економската, политичката или културната сфера или, како што честопати е случајот, во комбинација од нив. ПЗЧП подразбира промена во фокусот и мотивите за спроведување на развојни програми и проекти. Оттука, **фокусот се пренесува од задоволувањето на потребите на остварувањето на правата. ПЗЧП ги признава луѓето не како пасивни корисници на услуги, туку како носители на права кои имаат право да бараат реализација и заштита на правата од носителите на должноста кои се треба да обезбедат остварување на овие права.**

Со придржувањето до ПЗЧП граѓанските организации и јавните тела дополнително ќе доведат до подобро анализирани и фокусирани стратешки интервенции преку обезбедување нормативна основа за справување со фундаменталните развојни прашања. Покрај тоа, ПЗЧП ќе помогне да се донесат суштинските барања за општествена трансформација. Таквата трансформација не само што ќе бара промена на процесот, исходот и управувањето со развојот, туку, исто така, ќе доведе до длабоко поместување на вредностите и последователното однесување. Овој прирачник е дизајниран да ги води граѓанските организации да придонесуваат за тие потребни промени.

Разбирање на основните концепти и водечките принципи

Стандардите за човекови права, како и принципите содржани во Универзалната декларација за човекови права, конвенциите на ООН и други меѓународни документи за заштита и унапредување на човековите права ги поставија принципите на HRBA. Овие **основни принципи се: универзалност; неотуѓивост; неделивост; меѓузависност и меѓусебна поврзаност; учество на граѓаните во донесувањето одлуки; недискриминација и еднаквост; одговорност и владеење на правото; како и транспарентноста и пристапот до информации.** Овие принципи може да се применат на целото стратешко планирање на организацијата и целиот нејзин процес на програмирање, вклучувајќи оценка и анализа, планирање и проектирање проекти, обезбедување услуги, следење и евалуација. На овој начин ПЗЧП и овозможува на организацијата не само да има водечки принципи за својата стратегија, туку и за начинот на кој таа ја спроведува својата работа. Примената на ПЗЧП не треба да вклучува целосно нов начин на работа. Тоа едноставно подразбира свесно и систематско работење, обрнувајќи внимание на човековите права во сите аспекти на работата.

Особено важен аспект на примена на ПЗЧП е тоа што им помага на граѓанските организации да ја идентификуваат и приспособат својата поддршка на оние сегменти и групи во општеството кои се соочуваат со социјална исклученост, сиромаштија, дискриминација и маргинализација. Овие ранливи групи се типични жртви на кршење на правата и на неправедни политики, па следствено на тоа им е потребна поддршка, како и ползување на своите права. Оттаму, способноста да се разбере и идентификува ранливоста е витален капацитет за граѓанските организации и затоа овој прирачник

го разгледува предизвикот за анализирање на ранливоста во Република Македонија и како тој се поврзува со ПЗЧП, со воведување примери на специфични ранливи групи како што се: лица кои живеат во екстремни услови на сиромаштија, припадници на ромската етничка заедница, децата, жените, лицата со посебни потреби, ЛГБТИ популацијата и старите лица. Овие носители на права се заеднички целни групи на граѓанските организации во Република Македонија и овој прирачник покажува како ПЗЧП може да одговори на пасивноста на релевантните носители на обврски.

Прирачник за практичари

Прирачникот има за цел да им помогне на граѓанските организации и нивните партнери да го разберат значењето на терминот “Пристап заснован на човекови права”, неговите начела, содржина и начинот на примена во секојдневната работа, во контекст на Република Македонија. Така, поглавјата се поставени во едноставен формат, за да го водат читателот низ сите основи на ПЗЧП и да обезбедат насока за тоа каде може да се најдат дополнителни информации. Што е најважно, практичната цел на Прирачникот е да се изгради капацитет во рамки на граѓанските организации за тоа како можат да го применуваат ПЗЧП во текот на подготовката и спроведувањето на стратешките документи, програми, проекти и индивидуални активности. Прирачникот се стреми да го постави ПЗЧП како камен-темелник за сите граѓански организации во Република Македонија, да инспирира и да ги информира за практичните аранжмани потребни за обезбедување подеднаков пристап до јавните добра, услуги и правда.

Воведни забелешки

Пристап заснован на човековите права

Пристапот заснован на човековите права-ПЗЧП (*Human rights-based approach*) е методолошка рамка чија цел е интегрирање на човековите права во сите развојни програми, проекти и активности. Пристапот заснован на човековите права прави промена во фокусот и мотивите поради кои се спроведуваат развојните програми и проекти. Од задоволување на потребите, фокусот се префрла кон остварувањето на правата. Кај пристапот заснован на човековите права лицата не се само пасивни корисници на услуги, туку се *иматели на права*, односно имаат право да бараат остварување и заштита на права од *носителите на должности*, кои пак имаат обврска да обезбедат остварување на тие права.

Во последната декада овој пристап се повеќе се применува и меѓу останатите меѓународни и донаторски организации. ЕУ, во 2012¹ година, презеде обврска во планирањето и спроведувањето на програмите и проектите кои ќе ги поддржува, да бидат интегрирани начелата на пристапот заснован на човековите права. Поради се повеќе поголемата прифатеност и примена на овој пристап се отвора потребата од поголемо запознавање на граѓанското општество, државните органи, како и бизнис-секторот со неговите основни начела и принципи.

Цели и намена на Прирачникот

Овој прирачник има за цел да одговори на потребата од достапност на информации за пристапот заснован на човекови права на јазиците кои се зборуваат во Република Македонија. Цел на Прирачникот е да ги запознае претставниците на граѓанското општество со значењето на поимот *'пристап' заснован на човековите права*, неговите принципи, содржина и начинот на кој се применува во секојдневната работа. Прирачникот ќе овозможи зголемување на примената на пристапот заснован на човековите права, при изработката и спроведувањето на стратешките документи, програмите, проектите и поединечните активности на граѓанските организации.

Со систематското интегрирање на овој пристап во работата на граѓанските организации се очекува и подобрување на почитувањето и заштитата на човековите права во државата.

Покрај за претставниците на граѓанското општество, овој прирачник е наменет и за претставници на државната и локалната власт, како и за бизнис-секторот, имајќи го предвид хоризонталниот карактер на заштитата на човековите права.

Методологија на изработката на Прирачникот

Прирачникот е изработен од тим правни истражувачи, претставници на: Институтот за човекови права, Македонското здружение на млади правници, Коалицијата "Сите за правично судење" и Хелсишкиот комитет за човекови права на РМ. При изработката на Прирачникот се земени предвид основните документи кои го дефинираат пристапот заснован на човековите права, донесени од ООН и ЕУ, како и поголем број јавно објавени и достапни водичи и упатства кои се однесуваат на ова прашање (Целосната листа на користената литература е содржана во Библиографијата на Прирачникот). Прирачникот содржи информации и упатства за поимот и содржината на пристапот, заснован на човековите права, како и основните начела на пристапот. Прирачникот дава приказ и на меѓународната рамка за заштита на човековите права, која е основ за пристапот. За крај, Прирачникот содржи упатства за интегрирање на пристапот заснован на човековите права во секојдневната работа.

1 EU Strategic Framework and Action Plan on Human Rights and Democracy, Council of the European Union, Luxembourg, 25 June 2012. Логотипо на https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/131181.pdf

Содржина на прирачникот:

Глава 1:

Пристап заснован на човековите права - дефиниција и значење

Глава 2:

Основните начела на пристапот заснован на човековите права

Глава 3:

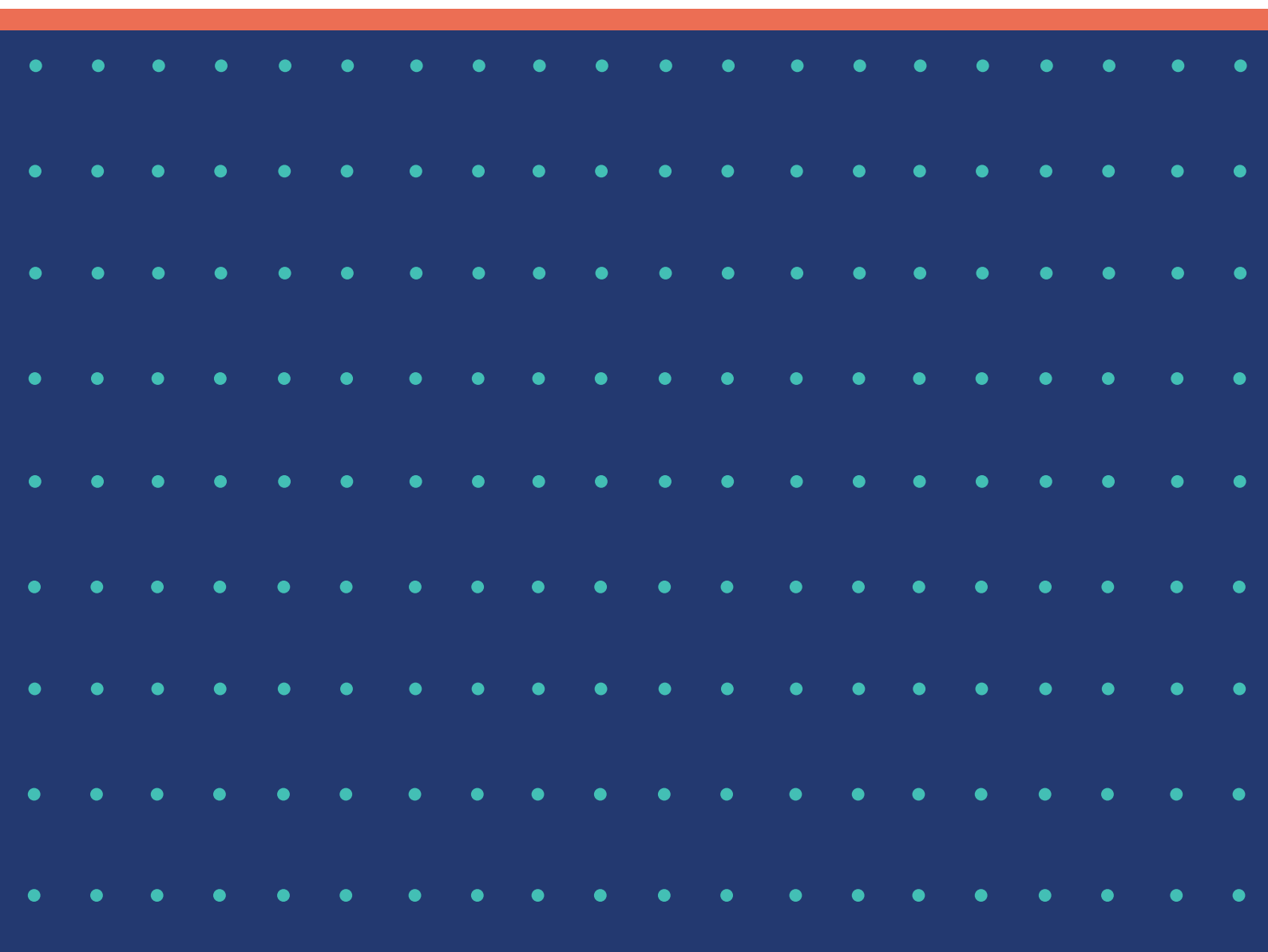
Човековите права признати во меѓународното право

Глава 4:

Ранливоста и пристапот заснован на човековите права

Глава 5:

Пристапот заснован на човековите права и проектниот циклус

Глава 1:

Пристапот заснован
на човековите права –
Дефиниција и значење?

Што претставува пристапот заснован на човековите права?

Развој на пристапот заснован на човекови права.

Иматели на права, наспроти носители на должности.

Дефинирање на пристапот заснован на човековите права

Пристапот заснован на човековите права (ПЗЧП) е метод за интегрирање на човековите права во секојдневната работа². Единствена и воедначена дефиниција нема, но постојат одредени елементи кои се сметаат за суштински и по кои се разликува од останатите пристапи при спроведувањето на развојните програми и проекти. ПЗЧП вклучува **свесно и систематско интегрирање на човековите права во сите аспекти на развивањето и спроведувањето на проекти и програми**³. ПЗЧП претставува рамка на споменатите програми и проекти која се **заснова на меѓународните стандарди за човековите права** (Глава 3) и е оперативно насочена кон унапредување и заштита на човековите права⁴. ПЗЧП не се **фокусира само на целите и резултатите од работата, туку и на процесот**, како и на принципите на човековите права (Глава 2) кои се инкорпорирани во секојдневното работење.

Иако потребата од интегрирање на човековите права во програмите за развој постои од поодамна, пристапот заснован на човековите права за прв пат добива јасно дефиниран опфат во документот на Организацијата на Обединетите Нации (ООН) насловен како *Statement of Common Understanding*⁵. Во овој документ се содржани три клучни елементи кои го сочинуваат ПЗЧП:

- 1 Сите развојни програми, политики и техничка помош треба да го унапредат остварувањето на човековите права утврдени со Универзалната декларација за човековите права и останатите меѓународни инструменти за човековите права,
- 2 Човековите права содржани во, и принципите кои произлегуваат од Универзалната декларација за човековите права⁶ и останатите меѓународни инструменти за човековите права кои ја насочуваат развојната соработка и програмирањето во сите сектори и во сите фази на процесот на програмирање и
- 3 Развојната соработка придонесува за развивање на капацитетите на носителите на должности и дава можност да ги исполнат своите должности и/или имателите на права да ги остварат своите права.

2 UNFPA A Human Rights – Based Approach to Programing – Practical Implementation Manual and Training Materials, 2014. P. 70.

3 UNICEF Finland. Introduction to the Human Rights Based Approach – A Guide for Finish NGOs and their Partners. 2015. P.8

4 OHCHR, Frequently Asked Questions on a Human Rights-Based Approach to Development Cooperation, 2006.

5 UN Statement of Common Understanding on Human Rights-Based Approaches to Development Cooperation and Programming (the Common Understanding)

6 Универзална декларација за човекови права, ООН, 10 декември 1948

ПЗЧП наспроти останатите пристапи при развојни програми

Како и секој друг обид за подобрување на моменталната состојба, ПЗЧП претставува обид да се подобри ситуацијата на луѓето. Пристапот заснован на права се надоврзува на пристапите засновани на потреби и добротворност.

Централна оска на пристапот заснован на права е дека луѓето имаат неотуѓиви права а неостварувањето на тие права често може да се третира како ускратување на право⁷.

Со други зборови, чистата вода за пиење не е само нешто што ни треба, туку е нешто на што ние, како човечки суштества имаме право. Оттука, додека основните човекови потреби се основа за човековите права, има некои значајни разлики меѓу потребите и правата⁸:

- Човековите права ги надминуваат физичките потреби и вклучуваат похوليличка перцепција за човечкото суштество во однос на неговите граѓански, политички, општествени, економски и културни улоги.
- Правата секогаш повлекуваат јасни обврски и должности, за разлика од потребите. Не може да се зборува за права без да се постави прашањето кој има обврска за исполнување на тие права. Со ова се поставува и прашањето за дејствијата и одговорноста на носителите на обврски.
- Од луѓето често се очекува да бидат благодарни кога им се задоволени потребите, но нема такво очекување во случаите кога се исполнети нивните права. Ова не` потсетува да не се залагаме за „оние кои имаат потреба“, туку да ги поддржиме маргинализираните лица како еднакви човечки суштества во нивната борба да ги остварат своите права и да ги таргетираат сиромаштијата, страдањето и неправдите во нивните животи.

Промената во размислувањето што се воведува со ПЗЧП најдобро може да се види во споредба со традиционалните пристапи засновани на добротворност или на потреби:

Добротворност/Charity	Потреби/Need	Права/Rights
Фокус на она што се дава, а не на резултатот	Фокус и на она што се дава и на резултатот	Фокус на начинот/процесот и резултатот
Потенцира зголемување на добротворноста	Потенцира задоволување на потребите	Потенцира остварување на правата
Ја препознава моралната обврска на богатите кон сиромашните	Ги препознава потребите како соодветни барања	Ги препознава правата на поединецот и на групата како барања кон правните и моралните носители на обврски
Лицата се третираат како жртви	Лицата се предмет на програми за развој	Лицата и групите се зајакнати да бараат остварување на своите права
Лицата заслужуваат помош	Лицата заслужуваат помош	Лицата имаат право на помош
Фокус на проблемот	Фокус на непосредните причини на проблемот	Фокус на структуралните причини и нивните манифестации

⁷ Applying a rights-based approach - An inspirational guide for civil society, Jakob Kirkemann Boesen & Tomas Martin. Danish Institute for Human Rights. P.10

⁸ Ibid

Иматели на права и носители на должности

ПЗЧП прави јасна поделба меѓу лицата чии права треба да се остварат и субјектите кои имаат правна обврска да обезбедат остварување на правата. Оттука, ПЗЧП разликува *иматели на права* и *носители на должности*.

Иматели на права (Right holders)⁹ се сите луѓе согласно со Универзалната декларација за човекови права. На поконкретно ниво, постојат специфични општествени групи чии човекови права не се целосно почитувани, исполнети или заштитени. Во овие групи спаѓаат жените и девојчињата, децата, етничките малцинства, лицата со попреченост, ЛГБТИ лицата, мигрантите и младите. На пример, децата се носители на права, а нивните родители се сметаат за носители на обврски од прв ред, согласно со Конвенциите за заштита на правата на детето – односно, родителите имаат обврска и должност да ги почитуваат, заштитуваат и исполнуваат правата на децата.

На кратко, носителот на права:

- Има право да има човекови права, да ги бара своите права и да бара одговорност од носителите на правата,
- Има обврска да ги почитува правата на другите.¹⁰

Носителите на должности (Duty bearers)¹¹ се оние лица кои имаат конкретна обврска или должност да ги почитуваат, заштитуваат, унапредуваат и исполнуваат човековите права и да се воздржат од повреди на човековите права. Терминот „носител на должности“ најчесто се користи за државните и други овластени органи на сите нивоа. Државата е крајниот носител на обврски, бидејќи таа ги ратификува меѓународните конвенции. Неопходно е да се разбере дека обврската на државата произлегува од процесот на ратификација на меѓународните инструменти. Доколку државата нема ратификувано одредена конвенција, за таа држава нема правно обврзувачка обврска и против нејзиното однесување не може да се преземат истите мерки кои би се презеле против државите кои ја ратификувале конвенцијата.

И други лица, кои не се државата, исто така би можеле да бидат носители на обврски. Во зависност од контекстот и ситуацијата, поединци, како што се родителите, локалните организации, приватните компании, донаторите на помош, меѓународните институции, бунтовничките групи, вооружените сили и други, исто така можат да бидат носители на обврски.

9 UNICEF Finland. Introduction to the Human Rights Based Approach – A Guide for Finish NGOs and their Partners. 2015. P.8

10 Applying a rights-based approach - An inspirational guide for civil society, Jakob Kirkemann Boesen & Tomas Martin. Danish Institute for Human Rights. P.10

11 UNICEF Finland. Introduction to the Human Rights Based Approach – A Guide for Finish NGOs and their Partners. 2015. P.8, и Applying a rights-based approach - An inspirational guide for civil society, Jakob Kirkemann Boesen & Tomas Martin. Danish Institute for Human Rights, P. 13

Користите од употребата на ПЗЧП¹²

Користите од употребата на ПЗЧП во секојдневното работење се следниве:

Го зајакнува остварувањето на човековите права и исполнувањето на меѓународните обврски кои се однесуваат на човековите права

Ја подобрува транспарентноста

Провира резултати и се интегрира со менаџментот заснован на резултатите, што осигурува и обезбедува мерење на ефективност

Ја намалува ранливоста преку фокус на маргинализираните и исклучени општествени групи

Ја зголемува одговорноста

Дава зголемена можност за постигнување одржливи општествени промени

Нуди рамка за адресирање на проблемите на најсиромашните и најранливите лица

Го зголемува и го зајакнува учеството на локалната заедница

Нуди динамичка перспектива на сиромаштијата, која вклучува баланс на моќ и политика, преку вклучување на неутуѓивите и неделиви права

Ја идентификува сиромаштијата, не како лична оконост, туку како дел од поширокиот контекст, вклучувајќи ја заедницата, националната влада и меѓународната заедница

Препонава и помага на државите да ги исполнат обврските што произлегуваат од меѓународните инструменти за заштита на човековите права

Нуди подобар фокус на основните причини за сиромаштијата преку потенцирање на одговорноста на носителите на обврските

Овозможува зајакнување преку воспоставување односи на одговорност меѓу државните структури, општествените групи и индивидуата

Нуди легитимитет, преку заедничка и меѓународно призната рамка за развој

12 UNICEF Finland. Introduction to the Human Rights Based Approach – A Guide for Finish NGOs and their Partners. 2015. P.10

Глава 2:

Основни принципи на
пристапот заснован на
човековите права

Кои се принципите на пристапот заснован на човековите права?

Како се применуваат овие принципи во практиката?

Тежнењето кон заштита на човековото достоинство на сите човечки суштества се наоѓа во средиштето на концептот на човековите права. Овој концепт го поставува човекот, како индивидуа, во центарот на вниманието. Разбирањето на принципите и постапките поврзани со човековите права ги оспособува луѓето да учествуваат во општествените одлуки кои влијаат врз нивните животи, како и да дејствуваат во насока на разрешување на конфликти и одржување на мирот.

Стандардите за човекови права, како и принципите содржани, или кои произлегуваат од Универзалната декларација за човекови права, конвенциите на ОН и останатите меѓународни документи за заштита и промоција на човековите права, ги формираат принципите на ПЗЧП. Овие принципи може да се применат во целото стратешко планирање на организацијата и во севкупниот процес на програмско планирање, вклучувајќи оценка и анализа, планирање и спроведување проекти, обезбедување услуги, како и следење и евалуација. На овој начин со ПЗЧП и се овозможува на организацијата не само да има водечки принципи во својата стратегија, туку и да го води начинот на кој таа ги спроведува активностите во својата работа.

Со цел подобро разбирање за тоа како ПЗЧП може да биде искористен од граѓанските организации, важно е да се посочат принципите врз кои овој пристап е основан. Одтука, основните принципи на HRBA се: универзалност; неутуѓивост; неделивост; меѓузависност и меѓусебна поврзаност; учество на граѓаните во донесувањето одлуки; недискриминација и еднаквост; одговорност и владеење на правото; како и транспарентноста и пристапот до информации.

Универзалност и неутуѓивост

Додека **универзалноста** подразбира целокупност на правата и ја опфаќа апсолутната важност на правата за секого, секаде и во секое време, како и тоа дека правата се стекнуваат со раѓањето на секое човечко суштество, **неутуѓивоста** подразбира дека човековите права не можат да бидат одземени, ниту да престанат да важат под какви било околности. Според овие принципи секое лице, без оглед на местото и времето на раѓање, без оглед на бојата на кожата, полот, сексуалната ориентација, физичката или менталната попреченост или која било друга разлика, ги ужива истите основни човекови права во иста мера како и сите други луѓе. Во тој поглед, член 1 од Универзалната декларација за човекови права на ООН вели дека "сите човечки суштества се раѓаат слободни и еднакви во достоинството и правата".

Неделивост

Неделивоста значи дека сите човекови права се уживаат заедно, односно сите права, без разлика дали се од граѓанска, културна, економска, политичка или социјална природа, се составен дел од достоинството на секое човечко суштество. Како резултат на тоа, сите тие имаат еднаков статус како права и не можат да бидат хиерархиски подредени¹³. Овој принцип обезбедува еднаква заштита на сите човекови права и ги поттикнува напорите на носителите на обврските за создавање еднакви можности за остварување на овие права. Принципот на **меѓузависност и меѓусебна поврзаност** го следи принципот на неделивост и значи дека остварувањето на едно право зависи од остварувањето на другите права, односно кршењето на едно право предизвикува повреда на другите права. Така на пример, ако некому му се оневозможи остварување на правото на образование, тоа неизбежно ќе влијае на неговото право на здравје, правото на добросостојба, правото на работа, правото на информирање, правото на приватност и така натаму.

Учество

Секој има право на активно, слободно и значајно **учество** во процесите на донесување одлуки кои ќе влијаат врз општествениот живот на таа личност. Од гледна точка на ПЗЧП, учеството не е само техничко средство што се користи во планирањето или во текот на спроведувањето на активностите, туку истото е право и должност за активно вклучување на сите идентификувани носители на права и носители на должности во сите фази на планирање, мониторинг и евалуација. Овозможувањето учество во процесите на донесување одлуки е основа за активно граѓанство. Учеството и вклучувањето се особено важни за зајакнување на најранливите, маргинализираните, исклучените и невидливите субјекти во општеството.

Еднаквост

Еднаквоста, во најширока смисла, претставува гаранција за заштита од дискриминаторското однесување кон поединци, без разлика дали се работи за директна или за индиректна дискриминација. Принципот на еднаквост е основен принцип на човековите права кој се базира на еднаква вредност и достоинство на сите човечки суштества. Сите луѓе имаат право да ги практикуваат своите човекови права без да бидат дискриминирани врз основа на раса, пол, род, возраст, јазик, религија, политичка определба, убедувања и мислења, национално или социјално потекло, инвалидитет, имотна состојба, здравствен статус, сексуална ориентација и друг основ (оваа листа е инклузивна и отворена), како што е предвидено во меѓународните документи и толкувано од телата утврдени со овие документи. ПЗЧП посветува посебно внимание на справувањето со дискриминацијата и нееднаквоста, па според овој принцип податоците треба да се десегрегираат што е можно повеќе (на пример според полот, религијата, етничката припадност, јазикот и инвалидитетот), со цел да им се даде видливост на сите маргинализираните групи идентификувани како права на сопственици. "Покрај тоа, сите одлуки за развој, политики и иницијативи истовремено барајќи поттикнување на локалните актери, се експлицитно задолжени да се заштитат себе си од засилување на нерамнотежата на моќта или да придонесат за создавање на нови"¹⁴.

13 United Nations Children's Fund/ United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, A Human Rights-Based Approach to Education, 2007, стр. 10

14 United Nations Children's Fund/ United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, A Human Rights-Based Approach to Education, 2007, стр. 11

Отчетност/ одговорност

Принципите на добро управување бараат од засегнатите страни да бидат **отчетни и одговорни** за постигнатите резултати. ПЗЧП го разработува овој принцип на одговорност, дополнително зајакнувајќи го преку десегрегација на носителите на правата и носителите на обврските, како и преку поврзување на одговорностите со специфични човекови права и обврски утврдени со домашното и меѓународното право. "Државите и нивните институции, локалните и другите органи, заедници и поединци (носители на права и носители на должности) – сите се одговорни за остварувањето на човековите права. Важно е да се напомене дека ПЗЧП не е само алатка за зајакнување на капацитетите на носителите на правата, туку и алатка за зајакнување на капацитетите на носителите на должноста, со цел истите да можат соодветно да ги исполнат своите должности. Зајакнувањето на капацитетите ќе ја зголеми нивната отчетност и одговорност, со оглед на тоа што носителите на должноста понекогаш се соочуваат со недостаток на ресурси, знаење и експертиза за толкување на човековите права или за примена на ПЗЧП"¹⁵.

Во сите демократски земји **правото на слободен пристап до информации од јавен карактер** и слободата да се примаат и пренесуваат информации се поставени како основно човеково право. Според домашните прописи, заради поголема транспарентност на државните институции финансирани од Буџетот на Република Македонија, граѓаните имаат право да бараат извештај за нивната работа преку пристап до информации од јавен карактер, а институциите имаат обврска да им дадат одговор на граѓаните и пристап до информациите утврдени со закон. Барањето за слободен пристап до информации од јавен карактер може да го поднесе секое физичко или правно лице. Ова значи дека секое лице, без оглед на статусот на државјанство, може да побара слободен пристап до информации од јавен карактер.

Барателот не може да биде дискриминиран врз основа на пол, раса, религија, политичко мислење или на кој било друг начин. ПЗЧП го определува овој принцип на начин што носителите на обврски се обврзани да ги стават на располагање сите информации од јавен карактер, а при тоа да ги земаат предвид различните групи граѓани, како и различните потреби и начини, а се' со цел секој член на овие групи соодветно да може да ги практикува своите права. Овој принцип е тесно поврзан со принципот на отчетност, бидејќи само преку отвореност и достапност на информациите поврзани со работата на институциите, граѓаните или други носители на права можат да ги оценуваат носителите на должноста, при тоа и да влијаат врз нивната работа, со што, во крајна линија, се зајакнува отчетноста и одговорноста на носителите на должноста.

Гореспоменатите принципи може да се претстават преку конкретен пример:

Правото на образование им припаѓа подеднакво на сите луѓе, а носителите на должноста (како што се Министерството за образование, училиштата, општините, итн.) се должни да им овозможат на сите носители на правата да го практикуваат ова право. Многу често, без примена на ПЗЧП, програмирањето и активностите за подобрување на состојбата, во однос на остварувањето на правото на образование, се ненамерно насочени кон немаргинализирани групи, па така истите се попристапни и повеќе насочени кон урбаните области, за разлика од нивната пристапност за граѓаните од руралните области, или пак на припадниците на маргинализирани групи, како што се лицата со посебни потреби, жените припадници на малцинските етнички групи и слично. Така на пример, без соодветна примена на ПЗЧП при воведувањето на ИТ во училиштата во Република Македонија не беа земени предвид посебните потреби на учениците со оштетен вид, или со телесна попреченост, па така овие реформи во образованието беа потешко достапни за овие групи ученици. Овој пристап на носителите на должноста дополнително ќе ја зголеми нерамнотежата на моќта и нееднаквоста помеѓу различните групи граѓани. Преку примената на ПЗЧП, односно преку десегрегацијата на носителите на правата се овозможува еднакво учество на сите групи граѓани, а воедно се земаат предвид различните потреби и различните начини за остварување и зајакнување на правата на сите групи граѓани, признавајќи еднаквост, универзалност, неотуѓивост и неделивост на правата. Од друга страна, ПЗЧП овозможува идентификување на сите носители на должноста, со цел да се најдат најсоодветни начини за зајакнување на нивните капацитети, како и каналите на комуникација помеѓу носителите на обврските и носителите на правата. На овој начин се обезбедува соодветно учество на сите носители на права и носители на должноста во процесот на планирање, имплементација, следење и евалуација, при што правото на образование (во овој пример) може да биде подеднакво достапно и практикувано од сите групи граѓани. Имајќи го предвид принципот на меѓусебна поврзаност на правата, преку зајакнување на правото на образование, истовремено ќе се зајакнат и другите права на сите групи граѓани, со што дополнително ќе се намали нерамнотежата на моќта и ќе се зајакне еднаквоста помеѓу различните групи граѓани.

15 Union of Citizens' Associations "Macedonian Platform against Poverty" - PRINCIPLES AND GUIDELINES ON ACCESS TO HUMAN RIGHTS, 2010, p. 18

Глава 3:

Основните слободи
и права на човекот и
граѓанинот признати со
меѓународното право

Основни концепти на човековото достоинство

Човековите права се сметаат за најголемото филозофско достигнување на модерното време. Како такви, човековите права претставуваат единствен вредносен систем кој има универзална валидност. Животот на луѓето е под влијание на најразлични морални и законски права и должности, но само одредена група е кодифицирана во уставите на државите, како и во бројни меѓународни договори. Покрај тоа што се ефективно отелотворени како законски норми во уставите на сите нации во светот, со потпишување и ратификација на меѓународните договори сите нации во светот се обврзани да ги почитуваат, заштитуваат и исполнуваат основните човекови права.

Во практика, човековите права дефинираат минимум стандарди и правила на постапка кон кои властите мора да се придржуваат во постапување со луѓето под нивна надлежност. Ова најчесто се однесува на владите, полицијата, вооружените сили и слично, но нивната применливост се проширува и на невладини субјекти, како што се меѓународните организации, приватниот сектор, верските заедници и други, кои имаат овластувања врз други лица.¹⁶ Од една страна, човековите права ги ограничуваат овластувањата на властите, а од друга, поставуваат основи за зајакнување и овозможување пристап за луѓето да си ги остварат своите права.

Централен фокус на човековите права е заштитата на човековиот живот и достоинство. Член 1 од Универзалната декларација за човекови права гласи: „Сите човечки суштества се раѓаат слободни и еднакви по достоинство и права. Тие се обдарени со разум и совест и треба да се однесуваат еден кон друг во духот на братството“.

Повреда на човековото достоинство е кога, на пример, поединците се измачувани, заробени, со нив се тргува како со имот, убиени, деградирани или дискриминирани. Човековото достоинство е исто така повредено ако луѓето се принудени да живеат во апсолутна сиромаштија. Од овие основни човекови права произлегуваат различни права, како што се правото на слобода и еднаквост, политичките права, економските права, социјалните и културните права, колективните права, процедуралните права и специфичните права на ранливи и маргинализирани групи.¹⁷

Покрај тоа што се вкоренети во човековото достоинство, човековите права се исто така универзални и неотуѓиви, меѓусебно зависни и неделиви. Универзалноста се однесува на тврдењето дека тие мора да бидат уживани од страна на сите, без исклучок. Целата претпоставка се заснова на тоа дека индивидуата има право да ги ужива овие права со самото тоа што е човечко битие.¹⁸ Неотуѓивоста значи дека човековите права не можат да се предадат или да се отстапат, ниту пак некој орган може да му ги негира на кој било човек. Неделивоста се базира на меѓусебната зависност на индивидуалните права, што значи дека, со цел да се гарантираат граѓански и политички права, владата мора да ги обезбеди економските, социјалните и културните права (и обратно). Принципот на неделивост тргнува од ставот дека кршењето на едно право, како што е здравјето на пример, како резултат има последователно нарушување на ефективната способност на поединецот да остварува други права, како што е правото на живот.

16 Austrian Development Agency, (2010). Human Rights Manual: Guidelines for implementing a Human Rights Based Approach in ADC. Retrieved from https://www.entwicklung.at/fileadmin/user_upload/Manual_Human_Rights.pdf

17 Ibid

18 OHCHR Website. (n.d.) What are human rights. Retrieved from <https://www.ohchr.org/EN/Issues/Pages/whatarehumanrights.aspx>

Опис на основните слободи и права признаени со меѓународно право

Основните права и слободи може да се поделат во осум групи, имено, граѓански права и слободи, еднаквост, политички права, економски права, социјални и културни права, колективни права, процедурални права и специфични права на ранливи и маргинализирани групи.

Граѓански права и слободи:

Правото на приватност, слободата на движење, слободата на мислење, совест, верско убедување, здружување, правото на живот, личниот интегритет

Еднаквост:

Еднаквост пред законот, заштита од дискриминација по основ на пол, возраст, боја на кожа, религија, етничко потекло и социјален статус, политичко мислење, попреченост или сексуална ориентација

Политички права:

Право на глас, еднаков пристап до суд, слобода на политичко здружување, право да бираат и да бидат избрани

Економски права:

Право на сопственост, слобода на пазар, слобода на здружување, слобода на давање услуги, право на синдикално организирање, право на работа, слобода на избор при вработување и соодветни услови за работа

Социјални и културни права:

Право на живот, храна, вода, вдомување, облека, здравство, образование и социјално осигурување

Колективни права:

Право на самоопределување на народите, право на развој и на здрава животна средина

Процедурални права:

Право на еднаков пристап до правда и на фер судење, особено во кривични постапки

Спесифични права на ранливи групи:

Деца, стари лица, лица со попречености, странци, бегалци, indigenous peoples и други ранливи групи

Меѓународни договори (документи) за човековите права

Меѓународните човекови права се законски права содржани во меѓународните договори кои се договорени во меѓународните организации и се потпишани и ратификувани од страна на земјите-членки. Многу од нив се, исто така, интегрирани во националните уставни.

• Универзална декларација за човекови права

Темел на активностите на ОН, без сомнение, е Универзалната декларација за човекови права, усвоена од Генералното собрание на ОН на 10 декември 1948 година. Намена на истата не била да биде правно обврзувачки документ, туку, како што е прокламирано во преамбулата: “заеднички стандард на достигнувања за сите народи и нации.”¹⁹ Триесетте члена опфаќаат широк спектар на права, од слобода и безбедност на личноста (член 3), еднаквост пред законот (член 7), ефективни правни лекови (член 8), доследен процес (членови 9 и пр.), забрана на тортура (член 14), изразување (член 19), совест и вероисповест (член 18) и собрание (член 20).²⁰ Исто така, во Декларацијата се вклучени и социјалните и економските права.

И покрај тоа што не е правно обврзувачки документ, Декларацијата се смета како универзално обврзувачка поради нејзиниот статус на обичајно право, односно преку генералните принципи на меѓународното право или преку интерпретацијата на Повелбата на Обединетите нации. Во 1986 година, на Меѓународната конференција за човекови права во Техеран, беше заклучено дека Декларацијата претставува “обврска за сите членови на меѓународната заедница”.²¹ Декларацијата, заедно со Меѓународниот пакт за економски, социјални и културни права, Меѓународниот пакт за граѓански и политички права и неговите два факултативни протоколи, се познати како Меѓународна повелба за човекови права.

• Меѓународниот пакт за економски, социјални и културни права (ICESCR)

Меѓународниот пакт за економски, социјални и културни права беше усвоен од Генералното собрание на ОН во 1966 година и стапи во сила во 1976 година. Член 2 од Пактот ја обврзува секоја држава-потписничка да ги преземе сите чекори, користејќи ги, во најголема можна мера, своите извори да “се постигне постепено потполно остварување на правата признати во овој пакт...”.²² Имено, во однос на правата од кои се состои, Пактот, наместо да наметнува непосредни легални обврски предвидува програма во развој која зависи од ресурсите со кои земјите-потписнички располагаат. Правата што се негов составен елемент вклучуваат самоопределување (член 1), право на работа (член 6 и 7), право на социјално осигурување (член 9), соодветен стандард на живеење (член 11) и право на образование (член 13), право да се учествува во сите аспекти на културниот живот, како и право секое лице да се користи со достигнувањата на науката и нивната примена (член 15).

• Меѓународен пакт за граѓански и политички права (ICCPR)

Во 1966 година Генералното собрание ги усвои Меѓународниот пакт за граѓански и политички права и Меѓународниот пакт за економски, социјални и културни права, преку кои идеалите втемелени во Универзалната декларација се претворија во конкретни позитивни норми. Пактот за граѓански и политички права го препознава вроденото достоинство на секоја индивидуа и промовира создавање услови во секоја држава со цел уживање на граѓанските и политичките права. Државите-потписнички, кои го ратификуваа Пактот, се обврзани „да ги заштитат и да ги гарантираат основните човекови права.. и се обврзуваат да преземат административни, судски и законодавни мерки со цел заштита на правата предвидени во договорот и да обезбедат ефективен правен лек во случај на повреда”. Пактот се повикува на принципите на недискриминација содржани во член 2 и член 3. Правата содржани во овој инструмент се распространети од право на живот (член 6), забрана за тортура (член 7), право на слобода и лична безбедност (член 9), права на притворени лица (член 10), право на мирен собир (член 21), забрана за пропаганда во корист на војна (член 20), право на стапување во брак (член 23), права на детето (член 24), до заштита на малцински права (член 27).²³

19 Universal Declaration of Human Rights.

20 Shaw, M. (2008). *International Law*. Cambridge University Press

21 Ibid

22 International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights

23 International Covenant on Civil and Political Rights.

Прв факултативен протокол:

Првиот факултативен протокол служи како инструмент кој им дозволува на лицата чии човекови права се повредени да добијат глас. Комитетот за човекови права, кој е воспоставен преку Пактот, има надлежност да прима и да разгледува претставки од жртвите. Првиот факултативен протокол стапи во сила заедно со Пактот.²⁴

Втор факултативен протокол:

Вториот факултативен протокол на Пактот цели кон укинување на смртната казна. Протоколот беше усвоен од Генералното собрание на 15 декември 1989 година.²⁵

- **Меѓународна конвенција за елиминација на расната дискриминација (CERD)**

Меѓународната конвенција за елиминација на расната дискриминација беше усвоена во 1965 година и стапи во сила во 1969 година. Конвенцијата се надградува на принципите на недискриминација со Повелбата на ОН.

Расната дискриминација е дефинирана како:

„...секое разликување, исклучување, ограничување или давање првенство што се заснова врз расата, бојата, претците, националното или етничкото потекло што имаат за цел или за резултат да го нарушат или да го компромитираат признавањето, уживањето или вршењето, под еднакви услови, на правата на човекот и основните слободи на политичко, економско, социјално и културно поле или во секоја друга област на јавниот живот.“²⁶

Конвенцијата ги обврзува државите потписнички, во рамки на нивната надлежност, на забрана од дискриминација и гарантирање еднаков третман во уживањето на правата од Конвенцијата и обезбедување ефикасна заштита и ефективен правен лек во случај на повреда на правата.

- **Конвенција за елиминација на сите форми на дискриминација против жените (CEDAW)**

На 18 декември 1979 Генералното собрание ја усвои Конвенцијата за елиминација на сите форми на дискриминација против жените, која стапи во сила на 3 септември 1981. Конвенцијата, основана врз Универзалната декларација и Повелбата на Обединетите нации, ги дефинира еднаквите права на мажите и жените и се осврнува на отстранување на каква било директна или индиректна дискриминација врз жените. Земјите-потписнички на CEDAW имаат обврска да се борат против дискриминацијата за да ја обезбедат имплементацијата на Конвенцијата. Така, тие се посветени на преземање соодветни активности во одбраната и промовирањето на граѓанските, културните, економските, социјалните и политичките права на жените преку усвојување закони и политики кои го адресираат правото на работа, правото на имот, правото на слобода на изразување, право на образование и правото на недискриминација, меѓу останатите.²⁷

- **Конвенција за правата на детето (CRC)**

Конвенцијата за правата на детето е усвоена на 20 септември 1989 година и стапи во сила на 2 септември 1990 година. Комитетот за правата на децата на ООН го дефинира детето како секое лице на возраст под 18 години (член 1).²⁸ Конвенцијата ја препознава примарната улога на родителите и семејството во грижата и заштитата на децата и им поставува обврска на државите-членки во извршувањето на овие должности. Конвенцијата се состои од 41 член, кои се базираат на поимите за опстанок, развој, заштита и учество. Општите принципи на Конвенцијата се градат околу 4 члена, имено околу член 2 - кој гарантира дека сите права доделени во Конвенцијата мора да им бидат достапни на сите деца без дискриминација од никаков вид, член 3 - во кој се наведува дека добробитта на детето мора да биде примарна во сите активности кои се однесуваат на децата, член 6 - во кој се наведува дека секое дете има право на живот, опстанок и развој и член 12 - во кој се наведува дека ставот на детето мора да се земе предвид во сите прашања што влијаат на него.²⁹

²⁴ First Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights.

²⁵ Second Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights.

²⁶ The International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination

²⁷ Convention on Elimination of all Forms of Discrimination Against Women

²⁸ Convention on Rights of the Child

²⁹ Ibid.

- **Конвенција против тортура (CAT)**

Конвенцијата против тортура и друго сурово, нечовечко или понижувачко постапување или казнување (Конвенцијата против тортура) беше усвоена од страна на Генералното собрание на 10 декември 1984 година. Конвенцијата стапи во сила на 26 јуни 1987 година. Во првиот дел, од вкупно три дела, Конвенцијата ја дефинира тортурата (член 1) и ги обврзува страните да преземат ефикасни мерки за спречување на тортура од каков било тип, под територијата на нивната јурисдикција (член 2). Во првиот дел, исто така, се понудени и потребните чекори за преземање ефективни мерки и ги обврзува државите да ги истражат сите обвиненија за постапување од таков вид под нивна надлежност (член 16).³⁰

Вториот дел од Конвенцијата го регулира известувањето и следењето на спроведувањето на Конвенцијата. Со овој дел се воспоставува Комитетот против тортура (член 17), се воспоставува и дополнителен механизам за решавање спорови меѓу државите-членки (член 21) и им овозможува на членките да ги признаат надлежностите на Комитетот при прифаќање жалби од поединци поврзани со прекршување на Конвенцијата (член 22). Ратификацијата, влегувањето во сила и амандманите на Конвенцијата ги уредува трета страна и опфаќа изборен арбитражен механизам за спорови (член 30).

- **Меѓународна конвенција за заштита на правата на сите работници-мигранти и членовите на нивните семејства (MWC)**

Меѓународната конвенција за заштита на правата на сите работници-мигранти и членовите на нивните семејства е усвоена од Генералното собрание на 18 декември 1990 година и влезе во сила на 1 јули 2003 година. Конвенцијата наметнува низа обврски кон владите да промовираат “исправни, правични, хумани и законски услови” за меѓународните миграции на работници и членови на нивните семејства.³¹ Основните човекови права се проширени на сите работници-мигранти, како документирани, така и недокументирани, а Конвенцијата се обидува да воспостави минимални стандарди за заштита на работниците-мигранти и членовите на нивните семејства. Конвенцијата дефинира групи работници-мигранти според специфични категории и се состои од девет дела: обем и дефиниции; недискриминација со почитување на правата; човекови права на сите мигранти; останати права на мигранти кои се документирани или во регуларна ситуација; одредби применливи на специфични категории на мигранти; промовирање исправни, правични, хумани и законски услови во врска со меѓународната миграција; апликација на конвенцијата; општи одредби; и конечните одредби.

- **Меѓународна конвенција за заштита на сите лица од присилно исчезнување (CED)**

Меѓународната конвенција за заштита на сите лица од присилно исчезнување, замислена како правно обврзувачки механизам за заштита на лица од исчезнување, беше усвоена од Генералното Собрание на ОН на 20 декември 2006 година, а влезе во сила на 23 декември 2010 година. Според член 1 од Конвенцијата, ни едно лице не смее да биде подложно на присилно исчезнување во ни една исклучителна околност, без разлика дали државата е во војна или постои закана од војна.³² Внатрешна политичка нестабилност или друг вид јавна вонредна состојба не смее да биде искористена како оправдување за присилно исчезнување. Државите-потписнички се обврзани да донесат конкретни закони за да го препознаат присилното исчезнување како кривично дело. Тие се обврзани да ги истражат жалбите и пријавите за присилно исчезнување и да ги осуди одговорните лица. Останатите обврски се од превентивна природа, како на пример секое ограничување на слободата на движење да се врши во овластени институции во кои сите присутни лица се регистрирани. Дополнително, Конвенцијата го препознава правото на жртвите и нивните семејства да ја знаат вистината за околностите за исчезнатото лице.

30 [Convention Against Torture and Other Cruel, Inhumane or Degrading Treatment or Punishment](#)

31 [International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families](#)

32 [International Convention for the Protection of all Persons from Enforced Disappearance](#)

- **Конвенција за права на лица со попречености (CRPD)**

Конвенцијата за права на лица со попречености беше усвоена од Генералното собрание на 13 декември 2006 година и стапи во сила на 3 мај 2008 година. Цел на оваа Конвенција, според член 1, е да се промовира, заштити и осигура целосно и еднакво уживање на сите човекови права и слободи на сите лица со попречености и да се промовира почит за нивното вродено достоинство. Генералните принципи на Конвенцијата се наброени во член 3: недискриминација, целосно и ефективно вклучување и инклузија во општеството; почит за различностите и прифаќање на лицата со попреченост како дел од човечката различност; еднакви можности; пристапност; еднаквост помеѓу маж и жена; и почит кон развојните капацитети на децата со попреченост и правото на децата со попреченост да го зачуваат својот идентитет.³³ Според Конвенцијата, државите потписнички се обврзани да "обезбедат и да промовираат целосно остварување на сите човекови права и основни слободи за сите лица со попреченост, без дискриминација од кој било вид врз основа на попреченост."

- **Европска конвенција за заштита на човековите права и основни слободи**

Европската конвенција за човекови права (ЕКЧП) е еден од главните регионални документи за човекови права. Усвоена од страна на Советот на Европа, во 1950 година, таа претставува најважен документ за човекови права во Европа. Воспоставува бројни основни човекови права и слободи (право на живот, забрана за тортура, забрана за ропство и принудна работа, право на слобода и безбедност, право на фер судење во разумен рок, право на приватен и семеен живот, право на мисла, совест и религија, слобода на изразување, право на брак, слобода на здружување, прво на ефективен правен лек, забрана за дискриминација и други). Дополнителните права се пропишани со факултативни протоколи на Конвенцијата. Како механизам за спроведување на Конвенцијата, случаи на прекршување на правата можат да бидат доставени до Европскиот суд за човекови права во Стразбур. Судот разгледува жалби од страна на индивидуи, како и меѓудржавни жалби. По барање на Комитетот на министри на Советот на Европа судот може да даде толкување на одреден член од Конвенцијата или од еден од протоколите. Комитетот, исто така, може од судот да побара толкување на одлуки. По одлука на судот страните во постапката мораат да се придржуваат до одлуката и да ги преземат сите потребни мерки. Генералниот секретаријат може да побара од страните да дадат образложение за начинот на кој домашната легислатива ја осигурува ефективната имплементација на членовите од Конвенцијата и од протоколите.

Обврски на државите

Основната обврска на државите во поглед на човековите права е имплементирањето на меѓународните норми преку домашниот правен систем и институциите. Оваа основна обврска се отсликува со наложување на ефективен правен лек од меѓународните тела за заштита на човековите права воспоставени од конвенциите по исцрпување на домашните правни лекови. Со тоа, правниот лек наложен од меѓународните тела за заштита на човековите права ја пополнуваат празнината кога домашните механизми се покажуваат како неефективни. Од таа причина, обврската на државите да известуваат останува главна карактеристика на системот. Според Меѓународниот пакт за граѓански и политички права, државите-потписнички "се обврзуваат да поднесуваат извештаи за мерките кои ги усвоиле, а со кои се споредуваат правата признати во овој Пакт, како и за напредокот остварен во уживањето на овие права...".³⁴ Меѓународниот пакт за економски, социјални и културни права, Конвенцијата против тортура и Конвенцијата за права на детето и нивните факултативни протоколи имаат слични членови. Конвенцијата за елиминација на дискриминација врз жените (член 18), Конвенцијата за укинување расна дискриминација (член 9) и Меѓународната конвенција за заштита на правата на сите работници-мигранти и членовите на нивните семејства (член 73) наложуваат државите-потписнички да известуваат за законодавните, судските и административните или други мерки кои ги преземале за да станат ефективни членовите од конвенциите.

Надзор над исполнувањето на обврските на државите кои произлегуваат од меѓународните инструменти за заштита на човековите права

Сите конвенции за човекови права на Обединетите нации имаат комитети кои го мониторираат напредокот на имплементацијата, наречени Надзорни тела или Набљудувачки комитети.

По ратификацијата, владите се обврзуваат да известуваат до различните Набљудувачки комитети за чекорите кои ги преземале за да ги имплементираат членовите од конвенциите. Ова е познато како Систем на известување на државите. Граѓанскиот сектор (НВО) и останатите национални тела за човекови права, како и останатите меѓународни тела, можат да доставуваат информации кои ќе бидат разгледани од комитетите при оценувањето на усогласеноста на државата со меѓународните стандарди. Честопати, ваквото известување е во форма на 'извештај во сенка' кој служи како контра-баланс на извештајот поднесен од државата. Овие извештаи можат да бидат поднесени или индивидуално од една организација, или како здружен/заеднички извештај на повеќе организации. Комитетот потоа издава Завршни коментари до владите на државите за напредокот што го постигнале, а државите се согласуваат да го адресираат. Релевантните комитети на Обединетите нации исто така издаваат Генерални препораки на прашања кои сметаат дека треба понатаму да се елаборираат.

Конвенцијата за елиминација на дискриминација врз жените, Конвенцијата за елиминација на расна дискриминација и Меѓународната конвенција за економски, социјални и културни права, исто така, имаат предвидена процедура според која индивидуи и/или групи можат да поднесат жалби за прекршување на правата заштитени со Конвенциите. Комитетите, исто така, имаат право да започнат надзорна постапка во случаи на масовно или системско прекршување на права заштитени со конвенциите.

34 International Covenant on Civil and Political Rights

Глава 4:

Ранливи и
маргинализирани групи
во Република Македонија

Концептот на ранливост е поврзан со поимите социјална исклученост, сиромаштија, дискриминација и маргинализација. Маргинализацијата, или социјалното исклучување, се однесува на процесот на сместување во инфериорна позиција поради недостаток на пристап до права, ресурси и можности.

“Ранливоста” е важна: таа се однесува на идентификација на носителите на правата кои честопати не се способни да ги исполнат своите права и затоа се групи кои често се насочени кон поддршка од граѓанските организации, односно разбирањето на ранливоста е важен капацитет за граѓанските организации и е суштинско во однос на исполнувањето на нивните мисии и визии.

Прифаќањето на социјалната кохезија, солидарноста, одговорноста за секого, го наметнува првото искрено признавање на реалноста на судбината и животот на помалку поволните членови на нашето општество.

Република Македонија има групи во своето општество кои се наоѓаат во особено ранлива ситуација. Овие посебни групи, кои, од разни причини се слаби и ранливи или традиционално се жртви на повреди и политики, следствено бараат посебна заштита за еднакво и ефективно уживање на човековите права.

Овој прирачник елаборира неколку ранливи групи во Република Македонија, како: лица кои живеат во крајна сиромаштија, припадници на ромската етничка заедница, деца, жени, лица со попречености, ЛГБТИ популација и старите лица. Овие групи се најчестите целни групи на активности и иницијативи на граѓанските организации во Република Македонија. Јасно е дека ова не е исцрпна листа на лица на кои им е потребна посебна заштита, бидејќи многу други групи, за кои не се дискутира во овој дел, страдаат од дискриминација и угнетување.

Лица кои живеат во крајна сиромаштија

Постојат различни пристапи во дефинирањето на сиромаштијата. Според последните дебати на европско ниво, сиромаштијата е поделена на два типа: апсолутна (екстремна) и релативна сиромаштија. Апсолутната сиромаштија е мерка на сиромаштија во однос на износот на пари потребни за задоволување на основните потреби, како што се храна, облека и засолниште. Концептот на апсолутна сиромаштија не се занимава со поширокиот квалитет на живот или со општото ниво на нееднаквост во општеството. Оттука, концептот не признава дека поединците имаат важни социјални и културни потреби. Оваа и слични критики доведоа до развој на концептот на релативна сиромаштија. Релативната сиромаштија ја дефинира сиромаштијата во однос на економскиот статус на другите припадници на општеството: луѓето се сиромашни ако паднат под животните стандарди што живеат во одреден општествен контекст. Важна критика на двата концепта е дека тие, во голема мера, се занимаваат со приходите и потрошувачката.

Концептот на социјално исклучување, во голема мера, се појави како реакција на овој вид тесна дефиниција на сиромаштијата. Тој значително придонесе кон вклучувањето на повеќестрани индикатори во концептуалното разбирање на сиромаштијата.

Денес се смета дека не може да сеема предвид само економскиот дел од сиромаштијата. Сиромаштијата, исто така, е социјална, политичка и културна. Освен тоа, се смета дека ги поткопува човековите права - економските (право на работа и соодветен приход), социјалните (пристап до здравствена заштита и образование), политичките (слобода на мисла, изразување и здружување) и културните (право на одржување на културниот идентитет и вклученоста во културниот живот на заедницата).³⁵

Во Република Македонија, според последните официјални податоци на Државниот завод за статистика за 2016 година, стапката на сиромашни лица изнесуваше 21.9%. Тоа значи дека 453 илјади луѓе во земјата живееле во сиромаштија во 2016 година, со помалку од 6.500 денари месечно ($\pm$ 106 евра). Според најфреквентниот статус на економската активност, стапката на сиромашни вработени лица е 9.0%, додека стапката на сиромашни пензионери е 7.1%. Прагот на сиромаштија се дефинира како ниво на животен стандард, што треба да се достигне за едно лице/домаќинство да не биде класифицирано како сиромашно и се мери како месечен приход од 14.500 денари ($\pm$ 236 евра) за четиричлено семејство.³⁶

³⁵ УНЕСКО, Сиромаштија, достапно на <http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/international-migration/glossary/poverty/>

³⁶ Државен завод за статистика, достапно на : <http://www.stat.gov.mk/PrikaziSoopstenie.aspx?brtxt=115>

Припадници на Ромската етничка заедница

Ромите во Република Македонија се најранлива етничка заедница која живее на маргините на општеството во супстандардни услови и која се соочува со нарушени човекови права и слободи во сите сфери на општественото делување. Припадниците на Ромската етничка заедница се соочуваат со лоша социо-економска состојба и недостаток на документи за лична идентификација, здравствени проблеми, ограничен пристап до образование и вработување, дискриминација, недостиг од домување итн. Сево ова придонесува за недостаток на пристап до пристаен живот. Во последниот попис, спроведен во 2002 година, 53.879 лица се идентификувани како Роми во Република Македонија.³⁷

Сè уште постои системска дискриминација кон Ромите, особено во постапувањето на полициските службеници на граничните премини, непристапноста на жените Ромки до здравствена заштита, гинеколошки услуги и сегрегацијата на децата Роми.

Стапката на невработеност на Ромите во моментов е повеќе од 70%, што е повеќе од двојно од невработеноста со која се соочуваат оние кои не се Роми. Овој недостаток на пристап до пазарот на трудот, исто така, резултира со фактот дека Ромите се соочуваат со многу поголема стапка на сиромаштија од оние кои не се Роми. Податоците покажуваат дека повеќето Роми живеат во населби концентрирани во посиромашните области, или во приградски области. Ромите живеат во тешки услови за живеење, со многу лоша и недоволно развиена инфраструктура. Околу 28% од ромското население живее во импровизирани домови, во сиромашни населби со дивоградби, во екстремно сиромашни, супстандардни услови, големи семејства и повеќе луѓе во една просторија. Околу 50% од ромските домови немаат санитарни услови, а околу 61% немаат тоалет или бања во домот.³⁸

Ромите се соочуваат со дискриминација и стигма на многу нивоа, вклучувајќи ограничена застапеност во институциите и ограничен пристап до правдата. Ситуацијата е дополнително комплицирана од политиките кои ги спречуваат Ромите да ја напуштат Република Македонија, како и недоволната заштита на ромските повратници од западноевропските земји.

Неопходно е да се забележи и загрижувачки тешката позиција на жените Ромки, кои честопати се соочуваат со повеќекратна дискриминација - врз основа на родот и етничкото потекло, како и други повреди на човековите права, поради положбата што ја имаат жените Ромки во семејството и дискриминацијата на децата Роми во образовниот систем.

Деца

Конвенцијата за правата на детето го дефинира детето како човеково суштество кое не навршило 18 години живот. Конвенцијата, исто така, ги предвидува неотуѓивите права на најмладите граѓани на државите во светот, како што се правото на живот и здравје, опстанок и развој, заштита, образование и еднакви можности, независно од полот, јазикот, етничката, верската, социјалната или која било друга припадност. Како и возрасните, така и детето има неотуѓиво право на човечко достоинство, на слобода на мислење, совест и вероисповед, но и право на зачувување на сопствениот идентитет.

Во Република Македонија 28,6% од сите сиромашни, се деца. Децата имаат поголем ризик од сиромаштија од возрасните или постарите лица. Детската сиромаштија е тесно поврзана со основните права.³⁹

Најранливи категории на деца се децата од социјално загрозувани семејства, децата со попречености, децата од руралните средини и децата припадници на определени етнички заедници.

Ранливите деца, особено сиромашните и маргинализираните, кои најчесто потекнуваат од етнички малцинства и домаќинства со лимитирани ресурси, се повеќе изложени на ризик од можноста да бидат недоволно згрижени, исклучени од образование, дискриминирани, злоупотребувани или експлоатирани.

37 Население, Завод за статистика, достапно на <http://www.stat.gov.mk/Publikacii/PDFGodisnik2013/03-Naselenie-Population.pdf>

38 Source: UNDP <https://goo.gl/BcOuQQ>

39 Преглед на детската сиромаштија во Македонија, УНИЦЕФ, достапно на: <https://www.unicef.org/ceecis/Child-Poverty-Study-OVERVIEW-ENG.pdf>

Децата на улица обично претставуваат најзагрозена категорија во рамки на нацијата, кои мора да молат како главен извор на приход. Покрај тоа што немаат пристап до образование, здравствена заштита и соодветна правна застапеност, овие деца, исто така, се изложени на ризик да бидат несоодветно социјализирани, што ја отежнува нивната интеграција во општеството, а подоцна и во животот.

Децата со физички или интелектуални попречености во Република Македонија се соочуваат со недостатоци во образовните, социјалните и здравствените услуги. Тие и натаму се дискриминирани во сите сегменти на општественото живеење.

Жени

Родовата дискриминација и маргинализација на жените, како и застарената перцепција дека жените припаѓаат исклучиво во домаќинството, во Република Македонија е истакната и денес. Нееднаквоста на жените и мажите, односно нееднаквата дистрибуција на права, ресурси и моќ помеѓу мажите и жените е евидентна од многуте статистички податоци⁴⁰. Жените сè уште се соочуваат со нееднаквости во однос на можностите за вработување, добивање плата, пристап до правото на здравје и негово остварување, правата во бракот и семејството итн. Жените сочинуваат околу 50,01% од вкупното население и моментално, помалку од 40% од работните места се окупирани од жени.⁴¹

Потребно е имплементирање стандарди за овозможување и зајакнување на жените и нивна заштита од дискриминација, еднаков пристап до работа за иста плата, образование, здравствена заштита, нивно политичко учество, вклучително и на жените од руралните региони, еднаков правен статус во однос на наследство и имот, сексуално и репродуктивно здравје и права.

Нееднаквостите во распределбата на моќта меѓу мажите и жените резултираат со состојба на подреденост и опасност во животот на жената. Земајќи ги предвид податоците за бројот на жени – жртви на семејно насилство во Република Македонија, најчесто семејното насилство се идентификува со насилство врз жената и тоа психичко, физичко, сексуално и материјално.

Податоците покажуваат дека семејното насилство има изразени карактеристики на родовобазирани насилство. Според статистичките податоци, 93% од пријавените и од осудените сторители на кривични дела, при вршење семејно насилство, во истражуваниот период се мажи, а 82% од жртвите се жени.⁴² Во однос на одговорот на институциите на случаите на семејно насилство отсуствуваат единствени практики при постапувањето со жртвите низ сите релевантни институции на целата територија на државата. Според достапните податоци, во државата постојат четири државни засолништа за жртвите од семејно насилство што обезбедуваат сместување до шест месеци.

Лица со попреченост

Оваа група вклучува различни категории на лица со физички и интелектуални попречености. Конвенцијата за лица со попреченост предвидува дека дискриминација врз основа на попреченост значи правење секаква разлика, исклученост или ограничување врз основа на попреченост, со цел влијание врз нарушување или ништење на признавањето, уживањето или остварувањето еднаква основа со другите, на сите човекови права и основни слободи на политичко, економско, социјално, културно, граѓанско и на секое друго поле. Овде се вклучени сите облици на дискриминација, како и негирање на разумното прилагодување.⁴³

Во Република Македонија лицата со попреченост се соочуваат со неправда и неправеден третман во секоја социо-економска сфера. Во центрите за социјална заштита се регистрирани 28.590 лица со попреченост, од кои 4.235 се деца⁴⁴. Тие немаат или имаат ограничен пристап до стоки и услуги, образование, вработување и здравствена заштита, а нивните права ги прекршуваат јавните институции, како и приватни лица. Постои голема потреба на лицата со попреченост да им се овозможи лесен пристап до услуги, како и информации за тоа како да ги остварат своите права и слободи.

⁴⁰ Жените и мажите во Република Македонија, публикација на Завод за статистика на РМ, достапно на <http://www.stat.gov.mk/Publikacii/Gender2017.pdf>

⁴¹ Анкета на работната сила, Завод за статистика на РМ, достапно на <http://www.stat.gov.mk/Publikacii/2.4.18.03.pdf>

⁴² Мирчева С., Чачева В., Кениг Н. Глас за правда: Истражувачки извештај: процена на судските постапки за случаи на семејно насилство, со посебен фокус на менацирање на предметите од родова перспектива, УКИМ, Институт за социолошки и политичко-правни истражувања, Скопје, 2014.

⁴³ Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD) достапно на <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html>

⁴⁴ State Statistical Office, Social Welfare for Children, Juveniles and Adults 2015, Available at: <http://www.stat.gov.mk/Publikacii/2.4.16.12.pdf>

Правната регулатива за лицата со попречености ги утврдува стандардите за пристапност до нови згради и јавни структури, а требаше да биде достапна до крајот на 2015 година. Сепак многу јавни објекти останаа непристапни за лицата со физичка попреченост. Исто така, иако сите автобуси купени од владата за Скопје од 2013 година беа достапни за лицата со телесна попреченост, јавниот превоз во голема мера остана недостапен во другите региони.⁴⁵

Потребно е креирање еднакви можности при вработување на лицата со попречености, нивна интеграција во општеството и учество во носењето одлуки. Сите мерки за еднаквост и недискриминација на лицата со попреченост неопходно е да бидат следени со финансиска поддршка на државно и на локално ниво и да е во соработка со здруженијата на граѓани и останатите чинители во општеството.

ЛГБТИ популација

ЛГБТИ луѓето во Република Македонија се честа мета на говор на омраза, злосторства од омраза, булинг и дискриминација. Хомосексуалноста е декриминализирана 1996 година. Иако луѓето и активистите во изминативе години неколку пати беа напаѓани, ниеден од нападите не беше јавно осуден и напаѓачите не беа најдени и казнети. Ова покажува недостаток на ефективна истрага и проактивност на Јавното обвинителство во заштита на ЛГБТИ луѓето.

Дискриминацијата, сексуалната ориентација и родовиот идентитет не се експлицитно наведени во Законот за заштита од дискриминација. Во тек е процедура за усвојување нов закон за заштита од дискриминација, во кој, како посебни основи ќе бидат наведени сексуалната ориентација и родовиот идентитет.

Во текот на 2017 година неколку организации кои работат на ЛГБТИ прашања, заедно со пратеници кои претходно покажале поддршка за ЛГБТИ заедницата, учествуваа во формирањето Инетерпартиска парламентарна група за унапредување на првата на ЛГБТИ луѓето.

Според моменталната легислатива, доброволен сексуален однос помеѓу возрасни лица од ист пол не е криминализиран. Истополови партнери немаат право да влезат во брак или партнерство. Законот за семејство го регулира посвојувањето деца и според овој закон секој граѓанин на државата може да посвои дете, независно од брачниот статус, сексуалната ориентација или родовиот идентитет. До сега немаме регистрирано случај на обид за посвојување деца за да го тестираме овој член.

Припадниците на ЛГБТИ заедницата во Република Македонија се соочуваат со секојдневна дискриминација во сите области на општеството и според податоците од едно истражување, ЛГБТИ лицата претрпуваат двојно повеќе дискриминација од лицата кои не се припадници на заедницата⁴⁶. Во однос на вработување, Законот за работни односи, со член 6, забранува дискриминација на пристап до вработување по однос на 'полова насоченост'. Самиот термин 'полова насоченост' е лимитиран и не ги опфаќа сите аспекти на сексуална ориентација и родов идентитет. Во член 7 од истиот закон се забранува директна или индиректна дискриминација на вработени и кандидати за вработување во однос на услови за работа, унапредување, пристап до сите видови и степени на стручно оспособување,

Според анализата за потребите и проблемите на ЛГБТИ луѓето во Република Македонија, речиси 39 проценти од ЛГБТИ луѓето имаат искусено дискриминација на работното место поради сексуалната ориентација и/или родовиот идентитет. Дури ¼ од испитаниците во оваа анализа мислат дека не биле унапредени поради нивната сексуална ориентација и/или родовиот идентитет, додека ¼ веруваат дека биле отпуштени од истите причини. Скоро 28% веруваат дека сексуалната ориентација и/или родовиот идентитет биле причина да не ја добијат позицијата за која аплицирале. Од 39% од ЛГБТИ луѓето кои искусиле дискриминација, 90% не ги пријавиле случаите во ни една ситуација, ниту организација.

Во смисла на социјалната заштита, 39% од испитаниците сметаат дека биле жртви на дискриминација во процесот на исполнување на своите права за социјална заштита. Од оваа бројка, 45,28% од испитаниците не ја пријавиле дискриминацијата поради недоверба во институциите.

Во однос на здравството и пристапот до здравствените услуги, постои пречка, особено кон трансродовите лица, а потребните медицински процедури кои се однесуваат на трансродовите луѓе, кои се во процес на транзиција, не се признаени од Министерството за здравство и финансиски не

⁴⁵ Macedonia 2017 human rights report достапен на: <https://www.state.gov/documents/organization/277435.pdf>

⁴⁶ Дискриминација, насилство и малтретирање врз основа на сексуална ориентација и родов идентитет: истражувачки извештај

се покриени од Фондот за здравствено осигурување. Медицинскиот персонал и лекарите немаат доволно познавање за работа со овие групи и не се сензибилизирани за работа со истите.

Во однос на образованието, ЛГБТИ младите многу почесто се жртви на булинг во училиштата, во однос на нивните хетеросексуални врсници. Исто така, тие се пет пати почесто жртви на сексуално вознемирување и напади. Истражувањата покажуваат дека депресијата, тагата, безнадежноста и мислите за самоубиство се помеѓу највисоките ризици во животот на ЛГБТИ младите. Учебниците и едукативните материјали што се употребуваат во едукативните процеси на различни степени во образованието, периодично се разгледуваат од невладините организации (НВО) во земјата, и, за жал, се уште постојат содржини кои ја поистоветуваат хомосексуалноста со болест или пореметување. Министерството за образование најави ревизија на сите учебници во новата Сеопфатна стратегија за образование 2018-2025, меѓутоа потфрли во вклучувањето на анти-булинг стратегијата и вклучувањето на сеопфатно сексуално образование во образовните програми, кое им беше предложено од невладините организации.

Стари лица

Трендот на стареење на населението во Република Македонија е забележлив. Според податоците од Пописот во 2002 година, процентот на старото население над 60 години, во споредба со остатокот од населението, изнесува 15% ,или 303.534 стари лица. Од нив, 163 898 се жени, а 139 636 се мажи.⁴⁷

Постарите луѓе секоја година се соочуваат со прекржување на нивните човекови права, почнувајќи од дискриминација и социјално и политичко исклучување, па се до злоупотреба во установи за нега, запоставување во хуманитарни услови и одрекување и рационализирање на здравствената заштита.⁴⁸ Тие не се хомогена група и предизвиците со кои се соочуваат во заштитата или уживањето на човековите права многу се разликуваат. Додека некои продолжуваат да водат активен живот како дел од заедницата, многу други се соочуваат со недостаток на соодветна грижа или изолација.

Во Република Македонија постарите лица се во неповолна состојба поради нискиот износ на пензија, а со тоа не можат да ги исполнат ни основните егзистенцијални потреби. Во сите општини постои невработеност, што е причина старите лица да живеат во повеќе генерациски семејства во кои пензијата често, иако е минимална, е единствениот приход за сите членови на семејството.

Има случаи кога старите луѓе се економски експлоатирани од своите блиски роднини.. Во одредени случаи присутно е и семејното насилство врз постарите лица. Како друг проблем со кој се соочуваат старите лица е недостапноста на јавните домови за постарите лица. Од една страна, бројот на места во овие домови е ограничен, а другите стари лица не се финансиски способни да ја користат оваа услуга. Исто така, нивните блиски роднини не се во можност да придонесат за вдомување во дом за стари лица.

47 National Strategy for Elderly people 2010 – 2020. Available at <http://mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/Strategija%20za%20stari%20lica%20juni.pdf>
48 Rights of Older People, Human Rights Watch. Available at <https://www.hrw.org/topic/health/rights-older-people>

Глава 5:

Пристап заснован на
човековите права и
проектниот циклус

Инкорпорирање на пристапот заснован на човековите права во сите фази на проектниот циклус

Изработка и спроведување проекти со почитување на начелата на пристапот заснован на човековите права

Граѓанските организации може да работат на различни начини, но најголем дел од нив ја организираат својата работа во рамки на временски ограничени проекти или со обезбедување услуги во рамки на програми кои се повремено ревидирани и унапредувани. Некои, исто така, спроведуваат кампањи и мониторинг-активности (watchdog) и овие активности вообичаено се дизајнирани во рамки на одреден систем. Па така, независно за каков вид граѓанска организација се работи, или каков начин на работа се применува, најчесто е користен концептот на „проект“ за насочување и дизајнирање на активностите, интервенциите и сервисите. Поради тоа, а водејќи се од потребата за демонстрирање на кој начин ПЗЧП може да биде користен во практика од граѓанските организации, корисно е да се демонстрира како ПЗЧП се интегрира во рамки на проектниот циклус.

Проектот е серија од активности кои заеднички се насочени кон постигнување јасно одредена цел во рамки на однапред дефинирано време и со дефиниран буџет⁴⁹.

Сите проекти се спроведуваат во рамки на проектен циклус. Проектниот циклус го следи текот на проектот, од почетната идеја, преку нејзиното спроведување, до евалуацијата. Проектниот циклус ја воспоставува структурата која дава сигурност дека сите засегнати страни се консултирани и ги дефинира: клучните одлуки што треба да се донесат, потребните информации кои треба да се приберат и одговорностите во секоја поединечна фаза од проектот. Тој се заснова на евалуацијата и поранешното искуство при планирањето идни програми и проекти⁵⁰.

Проектниот циклус се состои од четири основни чекори⁵¹:

Пристапот заснован на човековите права од проектниот циклус бара:

1. Интегрирање во секојдневната работа на основните принципи на човековите права наведени и опишани во претходните глави од овој прирачник;
2. Системски да се обезбеди фокус на културната сензитивност и родова еднаквост во секој чекор од проектниот циклус.

49 European Commission, Project Cycle Management Guidelines, 2004 p. 143

50 Ибид.

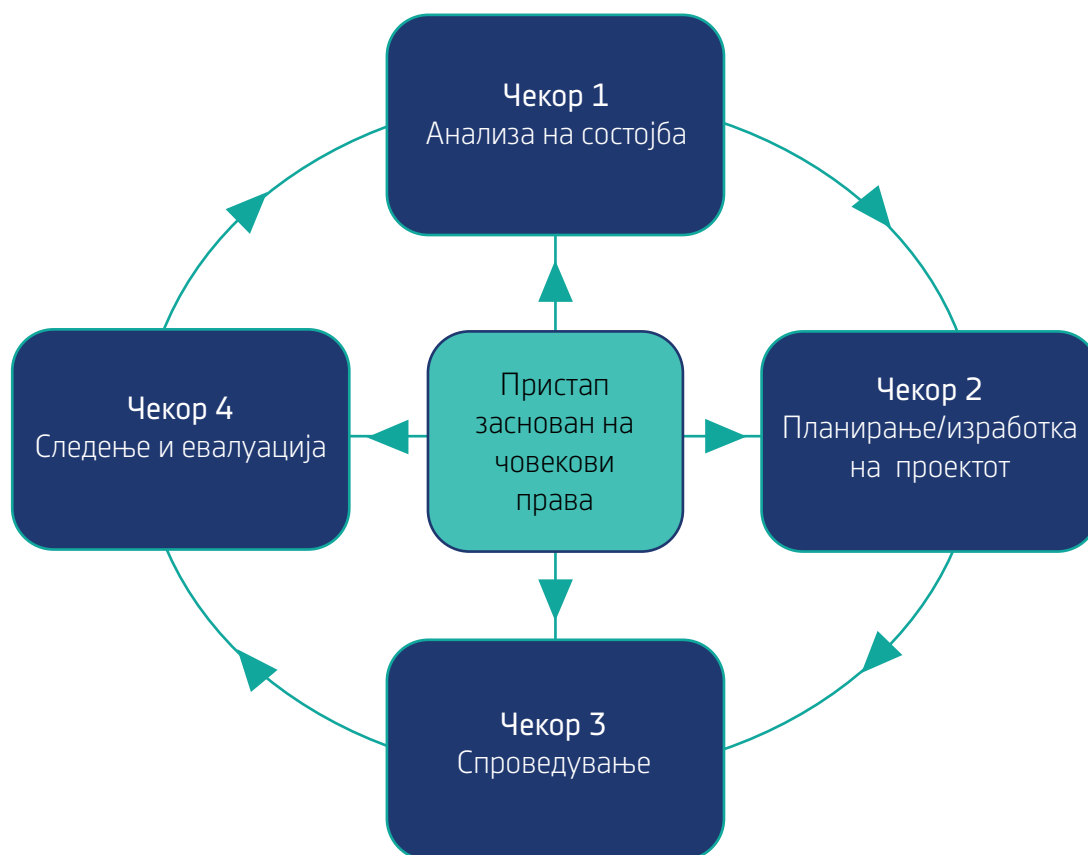
51 UNDP. A Human Rights-Based Approach Toolkit (+). 2009

Примената на ПЗЧП во проектниот циклус не претставува целосно нов начин на изработка и спроведување на проектите. Потребно е системски и свесно да се внимава на човековите права при сите аспекти на спроведувањето на проектниот циклус⁵².

Преку споредба на проект кој не е заснован на ПЗЧП со проект кој е заснован на ПЗЧП можеме да ги идентификуваме практичните разлики кои граѓанските организации треба да ги адресираат:

Проект креиран со ПЗП	Проект креиран без ПЗП
Целната група е идентификувана како активен актер и агент за промена (носители на права и носители на обврски)	Целната група се идентификува како пасивна група, која „прима помош“ (корисници)
Учеството е неопходно заради постигнување гласност во процесот	Ограничено учество
Учесниците имаат свесност за своите права и како да бараат нивно исполнување, како и на кој начин да ги исполнат обврските и должностите кон носителите на права	Правата не се дискутираат директно и отворено
Фокусот е на повредените, неисполнети права	Фокусот е на потребите
Процесот е еднакво битен колку и самиот резултат	Многу често резултатите се побитни од самиот процес.

Планирањето и спроведувањето програми и проекти со примена на пристапот заснован на човековите права бара интегрирање на неговите основни начела во сите фази од проектниот циклус

52 UNFPA A Human Rights – Based Approach to Programming – Practical Implementation Manual and Training Materials, 2014. P.93.

Чекор 1: Анализа на состојба

Во оваа фаза се идентификува проблемот кој треба да се адресира со проектот

Анализата на состојбата (позната и како Анализа на проблем во фазата на идентификување на проектниот циклус) е првиот чекор од неколкуте во еден вообичаен проектен циклус. Таа претставува запознавање со сегашната ситуација и со релевантните околности во областа/темата од интерес (пр. Заштита на правата од социјалната заштита на лицата со попреченост или заштитата на животната средина во пелагонскиот регион). Планирањето на проектот започнува со јасно и прецизно идентификување на проблемот што треба да се адресира од перспектива на човековите права, и на причините за истиот. Во оваа фаза се разјаснува **кој е засегнат од проблемот** и сериозноста на ситуацијата на засегнатите.

Во оваа фаза се спроведува и широка анализа на општествените, институционалните и политичките причини на проблемот, понатаму на општествените норми, институционалните капацитети на сите нивоа на власт, расположивите механизми за барање одговорност, како и правната рамка на проблемот. Сите овие фактори можат да влијаат и позитивно и негативно на остварувањето на правата на ранливите групи. Затоа е важно да бидат јасно идентификувани.

Анализата на состојбата се спроведува преку давање одговор на следниве прашања:⁵³

- Што се случува и кому се случува?
- Зошто се случува?
- Кои се клучните субјекти кои го предизвикуваат или се засегнати од проблемот?
  - Кои се можните *имателите на права*?
  - Кои се можните *имателите на должности*?
- Зошто *имателите на права* не се во можност да ги остварат своите права?
- Зошто *носителите на должности* не ги исполнуваат своите обврски, наспроти *имателите на правата*?
- Дали постои релевантна законска рамка со која се уредува ова прашање?

Анализата на состојбата се спроведува преку:

- Консултации со релевантните засегнати страни;
- Истражување на достапни извештаи, статистички податоци;
- Анализа на закони и останати прописи, вклучувајќи ги и меѓународните инструменти за заштита на човековите права.

Во рамки на анализата на состојба се користат следниве алатки:

- Анализа на причинско-последични врски;
- Анализа на претпоставени права и обврски;
- Анализа на недостатоци во капацитетот.

53 UNDP. A Human Rights-Based Approach Toolkit (+). 2009

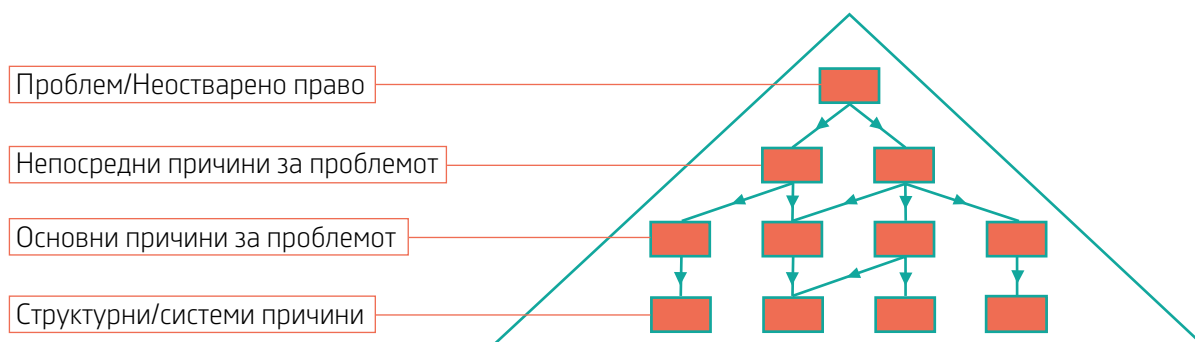
Анализа на причинско-последични врски (Causality analysis)

Со оваа алатка се овозможува препознавање и идентификување на манифестациите на проблемот, неговите последици, како и неговите непосредни, основни и структурни причини. Цел на анализата на причинско-последичните врски е идентификувањето на различните причини поради кои одредено човеково право не е остварено или чие остварување е отежнато. Во оваа фаза се идентификуваат и (се`уште потенцијалните) иматели на права и носители на должности.

Анализата на причинско-последичните врски овозможува да се идентификуваат последиците од одреден проблем, како и непосредните, основните и структурните причини за постоење на проблемот. Важно е правилно да се идентификува меѓусебната каузалност на причините кои го предизвикуваат проблемот. Затоа, потребно е овие причини да се групираат во три нивоа:⁵⁴

- **Непосредни причини** се причините кои директно предизвикуваат проблемот да постои (Пр. Непостапување на локалните власти за остранување дива депонија која се наоѓа непосредно до населба во која живеат припадници на ромската етничка припадност);
- **Основните причини** се последица на политиките, законите и достапноста на ресурсите (Пр. Непостапувањето на локалните власти, опишано претходно, е последица на нејасен пропис кој создава судир на надлежност меѓу локалната власт и Министерството за животна средина).
- **Структурните/системските причини** се однесуваат на услови за чие решавање се потребни интервенции на долг рок и вклучуваат вкоренети ставови, предрасуди и одредени однесувања (Пр. Долговкоренетите предрасуди и стереотипи кон припадниците на ромската етничка заедница влијаат на респонзивноста на државните органи кога треба да преземат дејствие со кое се решава проблем кој засега припадници на оваа етничка група.

Анализата започнува од основната манифестација на проблемот и продолжува со идентификување на причините на проблемот. Визуелно, анализата се спроведува со т.н дрво/пирамида на проблеми.

При спроведување на анализата на причинско-последичните врски важно е да постои свесност помеѓу лицата чии права се засегнати за проблемот. Ако не постои свесност, најпрво мора да се спроведат активности за зголемување на свесноста, а откако тоа ќе биде спроведено, да се прејде кон преземање други активности.

Искуството покажува дека непосредните причини за проблемот може да се разликуваат, но дека основните причини речиси секогаш се исти. На пример, недостиг на капацитет помеѓу носителите на обврски (родителите, јавните службеници, носителите на функции), родовата дискриминација, несодветните закони, слабата економска состојба итн. Адресирањето на основните причини за кој било од проблемите со сигурност ќе создаде овозможувачки околности за решавање на многу други проблеми, но мора да се има предвид дека основните причини се најтешки за адресирање.

54 UNFPA A Human Rights – Based Approach to Programing – Practical Implementation Manual and Training Materials, 2014. P.97

Анализа на претпоставените права и обврски (Role pattern analysis)

Со оваа алатка се идентификуваат носителите на должности и нивните улоги и одговорности во однос на проблемот што треба да се адресира. Оваа анализа се спроведува врз основа на наодите од анализата на причинско-последичните врски и дава одговор на следниве прашања:

- *Кои се имателите на права?*
- *Кои се носителите на обврски и кои одговорности се очекуваат да бидат исполнети од нив?*
- *Која/каква е врската меѓу имателите на права и носителите на должности?*

Во оваа фаза треба да се има предвид дека една група во исто време може да ги има улогите на **имател на права** и **носител на должности**. На пример, децата имаат право да бараат од своите родители редовно да посетуваат настава во училиштето (право на образование). Родителите во овој случај може да ги идентификуваме како **носители на должности** на ниво на домаќинство. На ниво на заедница **носители на должности** би биле - учителите, на ниво на локална власт - општините, а на ниво на централна власт - Министерството за образование и државата, како основен носител на обврски, имајќи ги предвид обврските кои ги има преземено со пристапувањето кон меѓународните договори за заштита на човековите права. Важно е да се напомене и дека секоја релација „право-должност“ мора да постои како право во одреден меѓународен договор ратификуван од земјата.

Откако се идентификувани носителите на должности, важно е да се идентификуваат и да се набројат нивните обврски во врска со проблемот кој ги засега *имателите на должности*. Обврските се содржани во меѓународните договори, во Уставот и во законите.

Анализа на недостатоците на капацитетот (Capacity Gap Analysis)

Со анализата на капацитетот се дава одговор на прашањето зошто одредено право не е остварено. Анализата се заснова на претпоставка дека *имателите на права* не можат да ги остварат своите права поради недостиг меѓу *носителите на должностите* да ги заштитат правата.

Што е капацитет?

Капацитет е способноста делотворно да се остваруваат функциите на поставување и остварување цели и идентификување и решавање проблеми. Капацитетот е збир на сите фактори кои овозможуваат лицата, заедниците, институциите, организациите и владите соодветно да ги извршуваат своите улоги и одговорности.⁵⁵

Цел на анализата на недостатокот на капацитет е да ги идентификува пречките пред имателите на права да бараат остварување на правата, како и недостатокот на носителите на обврски да ги исполнат своите обврски. По правило, анализата треба да се направи земајќи ги предвид различните категории капацитет, како што се: одговорноста, авторитетот/моќта, ресурсите итн.

Резултат на анализата е листата на недостатоци во капацитетите, како кај имателите на права, така и кај носителите на обврски во однос на причините и правата засегнати од проблемот. Индивидуалците, како носители на право, треба да бидат повикани на одговорност.

Капацитетот дефиниран на општ начин опфаќа пет компоненти:

- **Одговорност/мотивација/посветеност/лидерство**, се однесува на лично прифаќање на личноста дека тој/таа треба нешто да преземе во однос на посебен проблем. Ова го опфаќа прифаќањето на обврската и е обврзано со правни и морални норми.
- **Авторитетот е повран со легитимитетот на одредено дејство**; кога поединец или група знаат дека можат да преземат одредена акција/односно дека таквата акција е дозволена. Законите, пишаните и напишаните правила, традицијата и културата детерминираат што е, а што не е дозволиво во одредено општество. Односите на моќ ја рефлектираат структурата на авторитетот во одредено општество.
- **Пристап и контрола над ресурсите**. Ако одредено лице прифати дека треба нешто да преземе во однос на одреден проблем, тоа само по себе не е доволно ако лицето нема ресурси. Капацитетот значи дека одредено лице е во можност да дејствува и има моќ да дејствува. Ресурсите може да се групираат како: човечки ресурси, материјални ресурси и организациски ресурси.
- **Способност за рационално носење одлуки и учење** – Рационалното носење одлуки побарува анализа заснована на докази и логичка анализа на причините на проблемот. Треба да се преземат активности врз основа на одлуки засновани на анализа. По спроведувањето на активноста ре-евалуацијата на резултатот и влијанието во следната акција ќе водат кон подобрена анализа.
- **Способност за комуникација**. Способноста да се комуницира и да се има пристап до информации и системи за комуникација е основна за лицата и групите да бараат остварување на своите права, односно исполнување на обврските. Комуникацијата е важна за „поврзување“ на различните клучни актери во општественото ткиво, во функционални мрежи способни да адресираат одредени проблеми.

Односот помеѓу *имателите на правата* и *носителите на должности* формира образец кој ги поврзува лицата и заедниците меѓу себе и продолжува да дејствува и понатаму кон повисоките нивоа на одлучување во општеството. Идентификувањето на носителите на должности и утврдувањето на опсегот на нивната одговорност се од непосредно значење за добро спроведување на ПЗЧП при подготовката на проектите. Намалувањето на недостатоците во капацитетите на носителите на обврски, паралелно со зголемување на капацитетите на имателите на права, треба да биде во центар на процесот на планирање.

55 UNFPA A Human Rights – Based Approach to Programing – Practical Implementation Manual and Training Materials, 2014. P.101

Чекор 2: Планирање и дизајнирање на проектот

Во овој чекор се изнаоѓаат решенија за проблемите идентификувани во чекор 1.

- Планирање на проектите и ПЗЧП

Важен дел од процесите на планирање и формулирање проекти е изборот на стратегија како да се адресира одреден проблем. Овој избор треба да се заснова на доказите прибрани за време на фазата на анализа. Цел на овој чекор е да идентификува потенцијални активности за кои е веројатно дека ќе придонесат кон намалување на разликата во капацитет меѓу имателите на права и ностелите на обврски. Таквите активности треба да се насочени кон зголемување на одговорноста, авторитетот, ресурсите и процесите на носење одлуки и способностите на комуницирање на имателите на права и носителите на должности, земајќи ги предвид основните/структурните причини на идентификуваниот проблем. Ова вклучува сумирање на наодите од претходните чекори:

- Кои се основните причини за проблемот кој треба да се адресира?
- Кои и чии права се повредени?
- Кои се клучните носители на должности кои имаат одговорност да обезбедат почитување, заштита и остварување на засегнатите права?
- Кој е нивниот капацитет да ги реализираат своите должности?

Следниот чекор е да се премине од анализа на тоа што недостасува кон тоа што проектот може да придонесе за проблемот, неговите причини и идентификуваните недостатоци во капацитетот. Овде е важно да се идентификуваат можности како е најдобро да се адресираат *capacity gaps*. Ова се стратешките одлуки кои ќе влијаат на очекуваниот проектен резултат, на краток и на долг рок. Во овој чекор се следат насоките на потенцијалниот донатор.

- Кои лица ќе бидат вклучени во планирањето/дизајнирањето на проектот?
- Кои се наодите и препораките на меѓународните тела за следење на човековите права во врска со идентификуваниот проблем?
- Што може да се направи да се намалат или да се затворат недостатоците во капацитетите на имателите на права да ги остварат своите права, а носителите на должности да ги исполнат своите обврски.

- ПЗЧП и низата на резултати (Result chain)

Резултатите од спроведените активности на различни нивоа формираат т.н низа на резултати (Result chain). При формулирањето на резултатите на секое ниво важно е да се земат одредени импликации на ПЗЧП.

Влог/Input – Финансиските, човечките и материјалните средства кои ќе се употребат во проектот⁵⁶. Од гледна точка на ПЗЧП, важно е да се обезбеди дека овие ресурси се доволни за да се пристапи до најмаргинализираните заедници, како и тоа сите човечки и материјални ресурси да се родово и културно сензитивни.

Продукт/Output - Производите или услугите кои произлегуваат од спроведувањето на активностите во рамки на проектот. Продуктите треба да се мерливи, опипливи и реално остварливи⁵⁷.

⁵⁶ OECD/DAC, Glossary of Key Terms in Evaluation and Results-Based Management, 2002. Available at: http://www.oecd.org/document/21/0,3343,en_2649_34435_40381973_1_1_1_1,00.html.

⁵⁷ UNDG, Draft Technical Brief, p. 1. Available at: www.undg.org/docs/9871/Technical-brief---Outcomes-v2.0-Oct07.doc.

Продукт кој ги задоволува критериумите на ПЗЧП е производот или услугата која посебно придонесува за затворање или намалување на недостатоците во капацитетите на:

1. Имателите на правата да ги остварат и заштитат своите права и/или *носителите на должностите* да ги исполнат своите соодветни обврски и;
2. Правните, институционалните рамки, како и политиките, со цел да создадат соодветна околина за *имателите на правата и носителите на должностите*, да ги исполнат своите обврски.

Исход/Outcome – Посакуваните или постигнатите краткорочни или среднорочни ефекти од реализираните продукти за чие остварување вообичаено е потребен заеднички труд на повеќе партнери⁵⁸. Исход кој ги задоволува критериумите на ПЗЧП би било зајакнувањето на капацитетите на *имателите на права и носителите на должности*, како и позитивните промени во спроведувањето на нормите, политиките и подобрувањето на институционалната рамка за остварување на правата.

Влијание/Impact – Во рамки на ПЗЧП влијанието значи дека развојните цели се постигнати и правата се остварени, што вклучува значајно подобрување на остварувањето на правата и исполнувањето на обврските. Остварувањето на влијанието секогаш е долгорочен процес.

Чекор 3: Спроведување

Ова е фаза во која се спроведуваат активностите дефинирани во чекор 2.

Спроведувањето е фаза во која сè што е планирано во претходната фаза се става во акција. Спроведувањето на проектите со примена на ПЗЧП, се разликува од спроведувањето без ПЗЧП на три начини:

1. Во спроведувањето на проектите во кои се применува ПЗЧП, задолжително се вклучени и *имателите на права и носителите на должности*.
2. Стратегијата на спроведувањето на проектите е фокусирана на зајакнување на *имателите на права* и на зголемување на капацитетите на *носителите на должности* кои треба да ги исполнат своите обврски кон *имателите на права*.
3. При спроведувањето на проектите во кои се применува ПЗЧП задолжително се почитуваат принципите на човековите права.

⁵⁸ OECD/DAC, Proposed Harmonized Terminology.
Available at: www.undp.org/execlbrd/word/Final%20RBM%20terminology%2030%20May.doc.

Чекор 4: Мониторинг и евалуација

Ова е чекорот во кој се оценува дали спроведениот проект позитивно влијаел кон решавањето на проблемот што имал за цел да го реши.

Мониторингот и евалуацијата се суштински елементи на секој проект. Врз нивна основа се спроведува јасно и точно известување за постигнатите резултати. Дополнително, тие даваат можност за критичка анализа на работата, организациско учење и информирано носење одлуки.

Мониторингот и евалуацијата вклучуваат следење и оценка на реалните резултати од проектот споредени со оние кои биле планирани или очекувани.

Мониторинг претставува организирано и постојано прибирање, анализа и користење на податоци заради следење на напредокот на проектот согласно со проектниот план⁵⁹.

Евалуацијата е периодична оценка на ефикасноста, ефективноста, влијанието, одржливоста и релевантноста на одреден проект во контекст на целите кои му се зададени. Вообичаено се спроведува како независна оценка, со цел идентификување наоди врз кои ќе бидат засновани идни одлуки⁶⁰. Евалуацијата се користи за мерење и проценка на долгорочното влијание на проектот.

Клучна разлика меѓу мониторирањето на проекти со или без ПЗЧП е тоа што кај проектите со ПЗЧП, покрај мерењето на продуктите, на исходот и на влијанието **задолжително се мерат и процесите**.

Мониторингот во проектите кои го интегрираат ПЗЧП се фокусира на следење на остварувањето на човековите права кои се адресирани со проектот. Според тоа, мониторингот и евалуацијата се фокусираат на следниве три прашања:

- Какво е учеството и зајакнувањето на **имателите на права**?
- Колкава е **одговорноста на носителите на должности**? и;
- Какви се **промените на сите нивоа во општеството**.

Ова мерење се спроведува преку специфични видови индикатори кои овозможуваат мерење на напредокот и проценка на промените во животите на луѓето (вклучувајќи ги и **имателите на права** и **носителите на должности**). Индикаторите што се користат во проекти кои интегрираат ПЗЧП ги мерат **постигнатите резултати, како и процесот** во кој се постигнати резултатите.

Изборот на индикаторите треба да биде воден од принципите и стандардите на човековите права. Потребни се и квалитативни и квантитативни индикатори кои ќе го мерат остварувањето на човековите права преку проектот. Изборот на индикаторите и мониторингот треба да биде партиципативен и да овозможи вклучување на засегнатите страни во проценката на напредокот.

Индикаторите треба да бидат избрани да го оценат степенот до кој човековите права биле инкорпорирани во сите фази на програмата, како и да дадат слика како инкорпорирањето на правата придонело во општата ефикасност на проектот.

59 UNICEF Finland. Introduction to the Human Rights Based Approach – A Guide for Finish NGOs and their Partners. 2015. P.30

60 European Commission, Project Cycle Management Guidelines p. 142. Available at: https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/methodology-aid-delivery-methods-project-cycle-management-200403_en_2.pdf

Листа за проверка - Дали одреден проект го применува пристапот заснован на човекови права?

Оваа листа за проверка⁶¹ (Check list) ги содржи клучните анализи кои се однесуваат на човековите права во секој чекор од проектниот циклус. Останатите алатки и анализи кои се однесуваат на проектниот циклус остануваат непроменети.

Листата за проверка дава можност за самооценка за секој спроведен проект, колку истиот ги почитува начелата на пристапот заснован на човекови права? Самооценката се спроведува преку давање одговор на долунаведените прашања. Во идеален случај, за да се смета дека одреден проект ги задоволува барањата на пристапот заснован на права, потребно е одговорот на сите прашања да биде ДА.

Оваа листа може да се користи при подготовка и планирање на проекти. Доколку одговорот на некои од прашањата е НЕ, тогаш треба да се повторат одредени анализи и да се направат соодветни корекции.

	Да	Не
Чекор 1: Анализа на состојба		
1. Дали е јасно идентификуван проблемот кој треба да се адресира заедно со причините за неговото постоење (вклучувајќи ги непосредните и основните причини)?		
2. Дали е посветено доволно внимание на анализа на односите на моќ, дискриминацијата, нееднаквоста, етничката припадност, родот итн?		
3. Дали се идентификувани субјектите кои ќе влезат во улогите на иматели на права и носители на должности?		
4. Дали се идентификувани најважните односи кои ги засегаат човековите права меѓу имателите на права и носителите на должности? Дали се идентификувани човековите права кои не се остварени? Дали се идентификувани барањата кои имателите на права можат да ги истакнат (наспроти носителите на должности) како и соодветните обврски на носителите на должности?		
5. Дали е извршена анализа дали засегнатите човекови права се заштитени во Уставот на РМ, домашните закони како и меѓународните договори кои РМ ги има ратификувано?		
6. Дали се идентификувани: 1. најважните недостатоци во капацитетите на имателите на права кои ги ограничуваат од правото да бараат остварување и заштита на своите права и 2. најважните недостатоци во капацитетите на носителите на должности да ги исполнат своите обврски во однос на имателите на правата?		
Чекор 2: Дизајнирање и планирање на проектот		
7. Дали се идентификувани и вклучени клучните засегнати страни (иматели на права и носители на должности) во планирањето на проектот?		
8. Дали се идентификувани наоди и препораки за проблемот идентификуван во Чекор 1 од страна на телата на ООН, Совет на Европа, Европскиот суд за човекови права, Европската Унија како и останати релевантни меѓународни и национални организации?		
9. Дали е утврдено кои интервенции/активности се потребни за да се зајакнат капацитетите на имателите на права за да бидат во можност да бараат остварување на своите права?		
10. Дали е утврдено кои интервенции/активности се потребни за да се зајакнат капацитетите на носителите на должности за да бидат во можност да ги исполнат своите обврски?		

61 See Gruskin S, Tarantola D. "What Does Bringing Human Rights into Public Health Work Actually Mean in Practice?" in International Encyclopedia of Public Health eds. Kris Heggenhougen and Stella Quah. Academic Press, vol. 3, 2008. pp. 137-146.

Чекор 3: Спроведување на проектот

11. Дали стратегијата/планираните активности се во согласност со меѓународните стандарди за човековите права и препораките на меѓународните органи и тела?

12. Дали е идентификувано кои иматели на права и носители на должности ќе бидат вклучени во процесот на спроведување на проектот?

13. Дали е внимателно земена во предвид обврската за почитување на сите начела на човековите права (Види глава X) во секој чекор од спроведувањето на проектот? (квалитет на процесот)

14. Дали се идентификувани конкретните обврски кои носителите на должности треба да ги превземат со цел почитување, заштита и остварување на правата на имателите на правата?

15. Дали спроведувањето на проектот ќе придонесе кон зајакнување на капацитетите на имателите на права да бараат остварување на своите права (пр. да бара промена на политика, пристап до информација или пристап до правда)?

Чекор 4: Следење и евалуација на проектот

16. Дали е предвидено мерење на мерат добрата, услугите и продуктите создадени со цел јакнење на капацитетите на имателите на права и носителите на должности? (Индикатор на ниво на продукт)

17. Дали е предвидено мерење на промените во правото, политиките, институциите и однесувањето кои водат кон зајакнат капацитет на носителите на правата да бараат остварување на своите права од носителите на обврски? (Индикатор на ниво на исход)

18. Дали е предвидено мерење на одржливите, позитивни промени во животот, достоинството и благосостојбата на имателите на права (како лица и групи)? (Индикатор на ниво на влијание)

19. Дали е предвидено мерење на начините на кои проектот/програмата ги почитува начелата на човековите права вклучувајќи ги учеството, инклузивноста и транспарентноста особено за ранливите групи? (Индикатор на процес)

Библиографија

- Анкета за работната сила, Државен завод за статистика на РМ, 2017 година.
- Босен, Ј. К. и Мартин, Т. Примена на пристап заснован на права - Инспиративен водич за граѓанското општество, Дански институт за човекови права, 2007 година.
- Вовед во пристапот заснован на човекови права - Водич за финските невладини организации и нивните партнери, УНИЦЕФ Финска, 2015 година.
- Грушкин С, Тарантола Д. “Што донесуваат човековите права во работата на јавното здравство, всушност што значи тоа во практика?” Во Меѓународната енциклопедија на јавното здравство, 2008 година.
- Дискриминација, насилство и малтретирање врз основа на сексуална ориентација и родов идентитет: истражувачки извештај, СУБВЕРЗИВЕН ФРОНТ Скопје, 2016 година.
- Европска комисија, Упатство за управување со проектен циклус, 2004 година.
- Жените и мажите во Република Македонија, публикација на Завод за статистика на РМ, 2017 година.
- Извештај за човековите права во Македонија, Стејт департмент на САД, 2017 година.
- Изјава за заедничко разбирање за пристапите засновани на човековите права за развојна соработка и програмирање (Заедничко разбирање), ООН.
- Мирчева С., Чачева В., Кениг Н. Глас за правда: Истражувачки извештај: процена на судските постапки за случаи на семејно насилство, со посебен фокус на менаџирање на предметите од родова перспектива, УКИМ, Институт за социолошки и политичко-правни истражувања, Скопје, 2014.
- Национална стратегија за стари лица 2010 - 2020, Министерство за труд и социјална политика на РМ, 2010 година.
- Нацрт технички извештај, УНДГ.
- Податоци за Роми, статија, УНДП.
- Права на повозрасните лица, Хјуман рајтс воч.
- Преглед на детската сиромаштија во Македонија, УНИЦЕФ.
- Предложена хармонизирана терминологија, ОЕЦД/ДАК.
- Пристап заснован на човекови права за програмирање - прирачник за практична примена и материјали за обука, УНФПА (фонд за население на Обединетите нации) 2014 година.
- Принципи и насоки за пристап до човековите права, Сојуз на здруженија на граѓани “Македонска платформа против сиромаштија”, 2010 година.
- Прирачник за приод заснован на човекови права (+), УНДП, 2009 година.
- Прирачник за човекови права: Упатства за спроведување на пристап заснован на човекови права во АДЦ, Австриска развојна агенција, 2010 година.
- Пристап заснован на човекови права за програмирање - прирачник за практична примена и материјали за обука, УНФПА (фонд за население на Обединетите нации), 2014 година.
- Пристап за образование заснован на човекови права, УНИЦЕФ, 2007 година.
- Публикација за социјална заштита за деца, малолетници и возрасни, Државен завод за статистика, 2015 година.
- Речник на клучните термини за евалуација и резултати- основи на управување, ОЕЦД/ДАК, 2002 година.
- Стратешка рамка на ЕУ и Акциски план за човекови права и демократија, Совет на Европската унија, Луксембург, 2012 година.
- Сиромаштија, статија, УНЕСКО.
- Упатство за управување со проектен циклус, Европска комисија, 2004 година.
- Често поставувани прашања за пристапот заснован на човекови права за развојната соработка, ОХЦХР, 2006 година.
- Шоу, М. *Меѓународно право*. 2008 година.
- Што се човековите права?, ОХЦХР.

Меѓународни договори (документи) за човековите права

Втор факултативен протокол кон Меѓународниот пакт за граѓански и политички права, ООН, 1989 година.

Конвенција за елиминација на сите форми на дискриминација против жените, ООН, 1979 година.

Конвенција за правата на детето, ООН, 1990 година.

Конвенција за правата на лицата со попреченост, ООН, 2006 година.

Конвенција против тортура и друго сурово, нечовечно или понижувачко постапување или казнување, ООН, 1984 година.

Меѓународен пакт за граѓански и политички права, ООН, 1976 година.

Меѓународен пакт за економски, социјални и културни права, ООН, 1966 година

Меѓународна конвенција за елиминација на сите форми на расна дискриминација, ООН, 1965 година.

Меѓународната конвенција за заштита на правата на сите работници-мигранти и членовите на нивните семејства, ООН, 1990 година.

Меѓународна конвенција за заштита на сите лица од присилно исчезнување, ООН, 2006 година.

Прв факултативен протокол кон Меѓународниот пакт за граѓански и политички права, ООН, 1966 година.

Универзална декларација за човекови права, ООН, 1948 година.

Повеќе за ПЗЧП

- A HUMAN RIGHTS BASED APPROACH TO DENMARK'S DEVELOPMENT COOPERATION – GUIDANCE AND INSPIRATION FOR POLICY DIALOGUE AND PROGRAMMING
- A RIGHTS-BASED APPROACH, ENCOMPASSING ALL HUMAN RIGHTS FOR EU DEVELOPMENT COOPERATION
- APPLYING A HUMAN RIGHTS-BASED APPROACH TO DEVELOPMENT COOPERATION AND PROGRAMMING
- APPLYING A RIGHTS-BASED APPROACH AN INSPIRATIONAL GUIDE FOR CIVIL SOCIETY
- COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT TOOL-BOX A RIGHTS-BASED APPROACH, ENCOMPASSING ALL HUMAN RIGHTS FOR EU DEVELOPMENT COOPERATION
- EVALUATION STUDY LESSONS LEARNED ON THE DANISH HUMAN RIGHTS-BASED APPROACH
- HUMAN RIGHTS MANUAL GUIDELINES FOR IMPLEMENTING A HUMAN RIGHTS BASED APPROACH IN ADC
- INTRODUCTION TO THE HUMAN RIGHTS BASED APPROACH A GUIDE FOR FINNISH NGOS AND THEIR PARTNERS
- SDC'S HUMAN RIGHTS POLICY: TOWARDS A LIFE IN DIGNITY REALISING RIGHTS FOR POOR PEOPLE

